

7

De Presensvervoeging in de dialecten van Nederland

Ja-nee versus gradueel

Summary

This article is a survey of the distribution of present indicative affixes within and across Dutch dialects. The synchronic data are retrieved from a large database of phonetic transcriptions and were acquired in recent fieldwork.

It is argued that a quantitative and probabilistic model of linguistic structure, as reflected in dialect behaviour, is crucially more informative than a qualitative and deterministic one. Therefore, also in morphology, suffixes have to be considered as linguistic variables.

This point of view is applied synchronically and diachronically to the variation within dialects and to the geographical distribution of the variants.

It is shown that some forms that were subject to now extinct phonological reduction rules nevertheless exhibit clear traces of the original suffix.

Although uniform plural systems (Einheitsplural) do exist, the uniform singular systems, prematurely taken for granted due to disregard of variation, don't.

It is shown also that competing suffixes may have relatively stable patterns of variation across centuries, variation that does not lead to language change.

7.0. Inleiding*

Nog niet zolang geleden was het wereldbeeld in de dialectologie sterk door twee vooronderstellingen bepaald: gegevens zijn kwalitatief van aard en ze krijgen pas betekenis in een deterministisch kader.

1) Als gegevens kwalitatief van aard zijn houdt dat in, dat een bepaald verschijnsel voorkomt of niet: de binaire alles- of niets-benadering. Men gaat uit van categoriale verschillen.

* Voor publicatie in dit boek moesten de kaarten opnieuw getekend worden. Inmiddels is de programmatuur veranderd en daardoor zijn de kaarten op onderdelen anders. In de meeste gevallen heeft dat geleid tot meer generalisatie. Enkel in de gevallen dat de maximale frequenties lager dan of gelijk aan 21% waren is de klassenindeling in 7 frequentieklassen gespreid van 0-21. Daar is dus meer detail te zien dan in de oorspronkelijke publicatie. Ook de kaarten voor hoofdstuk 8 moesten hertekend worden.

Dialectologen trokken isoglossen tussen gebieden met [+A] en die met [-A]. Ze deden dat netjes zoals bijvoorbeeld in de Deutsche Sprachatlas of minder netjes zoals Van Ginneken. In het eerste geval werden de afwijkingen binnen de hoofcategorie aangegeven, in het tweede geval werd eenvoudigweg een lijn om de uitbreidingspunten getrokken, onder verwaarlozing van tegenstrijdige gegevens. Goossens (1974, 22) heeft een gelijksoortige praktijk in historisch dialectonderzoek aan de kaak gesteld. Tegenover een kwalitatieve benadering staat een kwantitatieve benadering, die wel oog heeft voor de variatieaspecten van taalgedrag.

2) De onderzoekspraktijk was sterk deterministisch. Dit wil zeggen dat het model of de theorie, waar men van uitging, de pretentie had de werkelijkheid exact weer te geven, en dat houdt in dat toevallige, onsystematische variabiliteit door versturende factoren onmogelijk is. Zo'n uitgangspunt is in principe legitiem; men werkt dan met een idealisering, een benadering van de werkelijkheid.

Het systeemdenken in de taalkunde is typisch deterministisch met zijn expliciet beleden voorkeur voor idealisering. Maar in theorie en praktijk, kan zo'n idealisering heel lastig zijn of tot onhandelbaarheid leiden. Want wanneer er zich toch afwijkingen voordoen, dan kunnen er verbitterde controverses ontstaan over de betrouwbaarheid van informanten die leiden tot een totaal verwerpen van iemands onderzoeksresultaten. Immers, ieder afwijkend antwoord betekent in principe het verwerpen van het gebruikte model of de theorie in zijn geheel. Daarentegen gaan probabilistische benaderingen er van uit dat men weliswaar moet proberen om die onsystematische, storende, variabiliteit te beperken voorzover men daar invloed op heeft, maar dat er altijd zo'n storings-foutenbron aanwezig is; bijvoorbeeld door de verkeerde keuze van een informant, fouten in de transcripties e.d.

Het verschil tussen de twee benaderingen is eigenlijk of de onsystematische verstoringen wel of niet in het model verdisconteerd worden. In dit artikel wordt verder uitgegaan van een probabilistisch model m.b.t. de gegevens (zie § 7.0.1.2.).¹

De kwalitatieve en de deterministische aanpak doen zich in de taalkunde graag als Siamese tweeling voor. In het structuralisme wordt binair/categoriaal meestal

¹ Pauwels (1936) heeft een probabilistische aanpak avant la lettre. Hoewel het artikel door Schrijnen is uitgelokt, moet het gezien worden tegen de achtergrond van de felle polemiek tussen Van Ginneken en Grootaers over de betrouwbaarheid van beider materiaal. Schrijnen (1935, 153-154) gaat uit van een typisch geïdealiseerd, deterministisch model want "Het gaat toch hoofdzakelijk om de algemeene, dominerende benaming". Hij kan dan ook in zijn eigen gegevens een scherpe, categoriale geografische verdeling constateren i.t.t. Pauwels. Pauwels stelt op basis van extra veldwerk reëel bestaande grote variatie vast, en wil daar ook volop rekening mee houden en erkent dat er hier en daar sprake kan zijn van kleine fouten. Een deterministisch standpunt heeft Schrijnen ook m.b.t. de betrouwbaarheidsvraag: van zijn enquête Schrijnen-Van Ginneken-Verbeeten acht hij het "materiaal absoluut betrouwbaar" (154). Zo brengt ook Goemans (1943) op grond van een idealiserend uitgangspunt de betrouwbaarheidsvraag in het geweer tegen het materiaal Willems en de RND. Met alle zorg voor de betrouwbaarheid van het materiaal, vertonen zowel Schrijnen als Goemans hier toch een geweldige methodologische vooringenomenheid.

gelijkgesteld met systeem.² Alle logische mogelijkheden zijn te vinden in de volgende kruisclassificatie van kwalitatief(categoriaal) - kwantitatief met deterministisch - probabilistisch (tabel 1).

Tabel 1: Model-eigenschappen

	kwalitatief	kwantitatief
deterministisch	A	B
probabilistisch	C	D

Veel structuralisten bevinden zich in het A-kwadrant. Onze invalshoek in dit artikel is de combinatie uit het D-kwadrant.

Goossens (1986, 257) heeft er op gewezen dat de karteringstechniek waarin de isoglosse de begrenzer bij uitstek is, de categoriale kijk op de werkelijkheid versterkt heeft tot het idee *reçue* dat er scherpe, categoriale opdelingen zijn. In die optiek zijn menggebieden dan mengsels van op zichzelf scherp afgegrensde categorieën. Goossens pleit voor een niet-kwalitatieve dialectologie, die doordat ze kwantitatief is, beter rekenschap kan geven van variabiliteit, maar hij beperkt die -als strategie- tot de studie van menggebieden (Goossens 1980).

Ik pleit ervoor dat zo'n kwantitatieve aanpak juist niet beperkt blijft tot menggebieden, omdat 1) de categoriale gevallen slechts de uiteinden van de vergelijkende schaal vormen tussen [0 -1], en waarom zouden ze *à priori* in die schaal een speciale status moeten hebben, en omdat 2) er op de categoriale gevallen uitzonderingen kunnen bestaan of hebben bestaan.

Een mooi voorbeeld van de problemen die zo kunnen ontstaan, is het volgende onderwerp uit de historische dialectologie waaraan op principiële wijze gevolgtrekkingen zijn vastgeknoopt -die bovendien raakpunten hebben met ons onderwerp: de vervoeging van het presens.

Slicher van Bath (1949) heeft een eerste beschrijving gegeven van de taal van de oudste Overijsselse oorkonden, nadat hij bekeken heeft welke oorkonden voor dat doel geschikt zijn. Maar het gekozen gezichtspunt is voor zo'n eerste behandeling wat te schematisch en het heeft naderhand ook tot misverstanden geleid. Hij maakt een opdeling van dialectverschijnselen in Utrechtse en Münsterse. Natuurlijk is zo'n contrastief uitgangspunt heel legitiem. Daar valt niets op aan te merken. Maar de conclusies krijgen gemakkelijk een veel zwaarder gewicht dan eigenlijk gewaarborgd is. Men had al vaker vastgesteld dat deze oorkonden een sterk westelijk karakter vertoonden en dus zeker niet in overeenstemming zouden zijn met de spreektaal. Er zou sprake zijn van een bovengewestelijke schrijftaal. Slicher van Bath's onderzoek legt, zelfs binnen het gekozen contrastieve kader, heel mooi de verregerende regionale verscheidenheid bloot, want er is hier sprake

² Deze onderscheidingen werden in hun samenhang voor het eerst duidelijk uitgewerkt in het klassieke boek van Torgerson (1958)

van een graduele overgangen tussen de twee polen. Slicher van Bath is niet verder gegaan dan deze conclusie. Latere onderzoekers: o.a. Heeroma en Leloux (Zie Niebaum 1986) hernoemden die tegenstelling westelijk-Westfaals en concludeerden uit Slicher van Baths resultaten dat deze overgangssituatie nu precies het karakter van de Overijsselse schrijftaal uitmaakte. Heeroma met name heeft uit de discrepantie tussen schrijftaal en verondersteld gesproken dialect een ondersteuning voor de Westfaalse expansie van bijvoorbeeld ook de eenheidspluralis op -t geconstrueerd omdat die eenheidspluralis op -t pas in latere tijd in de schrijftaal toeneemt, terwijl die vanaf het begin op -en geschreven werd.³

We weten natuurlijk niet hoe die verhouding spreektaal-schrijftaal was: maar de Overijsselse middeleeuwse schrijftaal vertoont blijkens Slicher van Bath een sterke regionale differentiatie. Mijns inziens moeten we hier dus een even duidelijke conclusie trekken als waartoe Dees (1985) kwam voor de oudfranse oorkondenschrijftaal: net zoals het Oudfrans slechts bestaat in zijn regionale variatie en net zoals een groeiende schrijftaal, een koinè, functionerend boven de spreektaal, in het Oudfrans niet bestaat; zo bestaat ook de middeleeuwse geschreven taal in het Oosten van de begintijd slechts in zijn regionale differentiatie.

Slicher van Baths standpunt is nog maar de helft van het verhaal, want door het gekozen uitgangspunt kan men per definitie niets zeggen over het eigen karakter van de schrijftaalvariatie: alle kenmerken die niet of Münsters of Utrechts zijn spelen in het gekozen model niet mee, en a fortiori ook niet die kenmerken die in Utrecht of Münster zelf variabel zijn. Zo'n uitgangspunt drijft de verschillen tussen z.g. "kerngebieden" op, en polariseert de verhoudingen in het "menggebied".

Een goed beeld van de variabiliteit op de as Utrecht-Münster kan men pas krijgen wanneer het totale spectrum van een dialectverschijnsel in ogenschouw wordt genomen.⁴

Soortgelijke gevallen doen zich voor bij modern dialectonderzoek. Men trekt een isoglosse, idealiseert naar de grootste uitbreiding van een taalverschijnsel, onder verwaarlozing van variatie en concurrerende vormen, besluit uit de vorm van een gebied tot een bepaalde taalontwikkeling, citeert in het gunstigste geval nog historisch materiaal dat de nadruk legt op wat de onderzoeker nodig vond te signaleren of men kan, deterministisch als men is, conflicterend materiaal slechts als niet-relevante storing zien -als de varianten al opgemerkt worden door de toespitsing van het blikveld.

³ Niebaum (1986) gaat methodologisch wel zuiver te werk in contrastief opzicht, want hij wil zich tot het contrastieve aspect van Utrecht versus Münster beperken en haalt daarom de niet-exclusieve kenmerken eruit. Hij komt dan, voorspelbaar, tot een hoger aantal niet-westelijke kenmerken.

⁴ Dit uitgangspunt is ook ingenomen door Dees m.b.t. het Oudfrans en heeft tot de conclusie geleid dat zoiets als het Francien een fantoom is. Zo zal ook het "oosters", de uniforme geschreven taal in het oosten, een fantoom zijn. De veelgenoemde koinè-kandidaat in dit verband is de "Hanzetaal", maar zeker voor Slicher van Baths periode 1300-1350 is er nog geen sprake van Hanze-invloed, als die al kan bestaan, dan doet die zich pas na 1375 gelden (Slicher van Bath 1949, 188).

In dat geval ligt het voor de hand dat zich een essentieel deel van de werkelijke verhoudingen voorgoed aan het gezicht onttrekt. Dat is bijvoorbeeld wat er gebeurt op basis van Heeroma's kaarten van de eenheidspluralis 123plur op -t i.p.v. het systeem 1plur -e(n) / 2plur -t / 3plur -e(n) (bijv. Heeroma 1957) en het commentaar van Hol (1955) op haar Taalatlaskaarten (6.3 en 7.3) betreffende hetzelfde verschijnsel. Heeroma verwaarloost doelbewust dubbelvormen, Hol trekt een uiterste begrenzing. Heeroma wil Westfaalse expansie van -t aantonen, Hol wil daarentegen de relatieve oudheid en originaliteit van het verschijnsel aantonen waarbij ze ook archiefmateriaal aanvoert. De variabiliteit in haar Taalatlasgegevens is dan ook geen voorwerp van expliciete behandeling en wordt in het historische materiaal weliswaar niet verzwegen, maar niet gewaardeerd. En bij Heeroma is die variabiliteit door de voorafgegeven categorisering non-existent.

Natuurlijk is een kwalitatieve aanpak, onder welk gezichtspunt dan ook, te rechtvaardigen. Maar een aanpak gebaseerd op variatie geeft een geheel ander perspectief: niet alleen is het gedetailleerder, maar het behoudt ook meer informatie.⁵ En daarom is dat uitgangspunt te verkiezen boven andere.

7.0.1. *Opmerking bij de kaarten*

7.0.1.1. DE GEGEVENS

Hierna worden kaarten besproken betreffende de suffixen van de presensvervoeging in nederlandse dialecten. Ze zijn gebaseerd op gegevens uit het project "Fonologie en Morfologie van de Nederlandse dialecten op basis van veldwerk".⁶ Gebruikt werden de paradigmatische vormen van, in principe, twee zwakke en twee sterke werkwoorden, telkens een waarbij de stam eindigt op stemhebbende fricatief en een waarbij de stam eindigt op stemloze occlusief: *leven* (zwak), *kloppen* (zwak), *krijgen/zwijgen*⁷ (sterk), *breken* (sterk). De vormen van zijn, hebben en doen worden elders afzonderlijk behandeld. Ze wijken sterk af van het "normale" vervoegingspatroon.

⁵ Bovendien kan men een kwantitatieve schaal wel transformeren tot een kwalitatieve onder verlies van informatie, maar men kan een kwalitatieve verdeling niet zonder meer in omgekeerde richting omvormen: men krijgt dan een kwantitatieve schaal met gelijkblijvende informatie.

⁶ Voor een beschrijving van de achtergronden van dat project zie Goeman (1984, 8-9). Daar is ook een gelemmatiseerde index op de gebruikte vragenlijst te vinden met de overeenstemming van de enquêtes van het Aardrijkskundig Genootschap 1879 en 1895, de, eveneens schriftelijke afgevraagde, Nederlandse Wenker-enquête van 1934 en de, mondeling afgevraagde, enquête van de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (1925-1980). De database bestaat momenteel uit 351 dialectenquêtes in Nederland. Een parallel project met 52 opnames is uitgevoerd door D. Veenstra aan de Fryske Akademy te Leeuwarden. De opnames in België vinden sinds 1989 plaats in Gent door v. De Tiers en in Leuven door R. Belemans.

⁷ In de loop van het project werd besloten om voortaan *krijgen* als paradigma af te vragen. Dat betekent dat er dus ook voor de 3e persoon enkelvoud van *zwijgen/krijgen* meer data zijn dan voor de vormen van de andere werkwoorden. Aangezien de kaarten op percentages gebaseerd zijn is dat voor de onderlinge vergelijkbaarheid geen probleem.

7.0.1.2. DE KARTERING

De kaarten geven de verspreiding per persoon, en per suffix in de vorm van een gradatie die correspondeert met percentages van gebruik per plaats, per suffix en over 4 (of 5) werkwoorden. De frequenties zijn ingedeeld in klassen die oplopen met 13%. De lijnen zijn getrokken door te interpoleren tussen plaatsen waarvoor gegevens voorhanden waren. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat opgaven, die door dezelfde opgaven in de nabije buurt gesteund worden, een zwaarder gewicht toekomt dan opgaven die zich geïsoleerd voordoen, en die wellicht aan fouten te wijten zijn.⁸ Dit betekent dat foutenbronnen voor een groot deel uitgefilterd zijn en het model is dus probabilistisch in de zin als hierboven vermeld. Het betekent ook dat er door de interpolatieprocedure in zekere zin “voorspeld” wordt, wat in welke mate voorkomt in die plaatsen waarvoor geen gegevens zijn. In strikte zin is er dus sprake van een “Ortsgetreue Darstellung” met een extra. De kaarten geven een schatting van de “echte percentages” voor de enquêteplaatsen en voor de overige plaatsen.

7.0.1.3. FRIESLAND

De schattingen voor Friesland beantwoorden niet aan de realiteit: in het Friese taalgebied is maar een enquête-plaats opgenomen: Formerum op Terschelling. Toch is er doelbewust voor gekozen om hier niet net zo te werk te gaan als bij België en Duitsland, waar de kaart gewoon “wit” gelaten is. Op deze manier krijgen we tegelijkertijd een indruk van de prestaties van het programma onder extreem ongunstige dataspreiding. In de rest van dit artikel kan de geografische spreiding in Friesland dan ook geen enkele rol spelen.

7.0.1.4. IJSELMEERPOLDERS

Voor de IJselmeerpolders Noord-Oostpolder en Flevoland geldt hetzelfde als voor Friesland. Het enige meetpunt is Urk.

7.0.2. *De ratio van procentuele verspreidingskaarten per persoon en per suffix*

7.0.2.1. Het is natuurlijk vreemd voor degenen die linguïstiek zien als de studie van het taalsysteem, maar drie eerdere studies⁹ over de vervoeging van het presens

⁸ Het mathematische model, de programmatuur, de grondkaart en de coördinaten en de productie van de kaarten zijn van E. Wattel; zie Wattel (1990).

⁹ Van den Berg (1949), Panzer (1972) en Sayre (1972). Van den Berg geeft 2 kaarten: een van de suffixvormen in het enkelvoud, en een van het meervoud. Zijn gegevens komen uit de fonologische vragenlijst (1941) van de Phonologische werkgemeenschap, en hij vult ze aan met gegevens uit de dialectgrammatica's. Sayre geeft één kaart van de suffixvormen, één van de structurele verhoudingen in termen van welke grammaticale functies door morfologisch materiaal formeel onderscheiden worden, vervolgens twee kaarten waarbij hetzelfde voor enkelvoud en meervoud afzonderlijk weergegeven wordt, idem voor de beleefdheidsvorm, en tenslotte een kaart van het aantal suffixen in ieder dialectsysteem. Hij maakt gebruik van de paradigma-

zijn juist onbevredigend doordat ze zo sterk systeem-gericht zijn. Ze vallen dus alle drie onder het label “deterministisch-kwalitatief”. Panzer (1972, 147 en 149) gaat uit van “invariante systemen”; Sayre (1972, 20) is niet geïnteresseerd in de fonetische realisatie van de morfemen, maar in de systemen die bestaan uit een bepaalde verdeling van morfologische opposities. Van den Berg (1949, 12) concludeert dat de dialecten in noordelijk Nederland in het presens geen persoonsvormen meer kennen, maar slechts resten daarvan, en dat er in Zuid-Holland-Utrecht enkel nog een numerusoppositie fungeert.

7.0.2.2. Variabiliteit is in deze sterk systeemgerichte benadering moeilijk in te passen. Sayre’s opvatting op dit gebied is verstoep in voetnoot 11: hij gaat er van uit dat geen enkel dialectsysteem meer dan een suffix voor dezelfde vorm heeft, omdat ieder afzonderlijk allomorf geografisch voorspelbaar is. Hij stelt bijvoorbeeld dat de 2sing suffixen *-st*, *-s*, *-sə* in een en hetzelfde dialect niet naast elkaar voorkomen. Dat is onjuist: Klatter (1933-34, 79) en Reker (1984, 22; 1986, 107) hebben erop gewezen dat alle drie de vormen wel degelijk in hetzelfde dialect voorkomen. Zo’n standpunt leidt er bovendien toe dat Sayre bepaalde regio’s wel als overgangsgebieden moet aanmerken die niet nader geanalyseerd worden.

Een vergelijkbaar standpunt wordt ook ingenomen door Van den Berg (1949, 7). Hij vindt het een kenmerk van Zuid-Holland dat 123sing ofwel altijd met *-t* ofwel altijd zonder *-t* is, waarbij hij erkent dat er van een bepaalde geografische verdeling niet gesproken kan worden; de provincie Utrecht lijkt altijd *-t* te hebben. Dit lijkt bevestigd te worden door Opprel (1896) en Lafeber (1967). Echter de variabiliteit in 1sing functioneert toch anders dan in 23sing (vgl. Goeman 1983, 187).

Panzer (in zijn noot 12) noemt de variabiliteit wel, maar gaat er van uit dat alle vormen afleidbaar zijn uit basisvormen door middel van morf fonologische regels zoals *əst* → *s* voor 2sing. Deze mogelijkheid wordt door Sayre ontkend, omdat de keuze van een uitgang met *-s* fonologisch niet voorspelbaar is.

Om deze twee redenen, de aanwezigheid van variabiliteit en de vertekening als men uitgaat van “systeemdwang”, is het noodzakelijk de toestand per persoonsvorm en per suffix afzonderlijk te bezien.

Een hernieuwde studie is ook al op zijn plaats omdat we met deze databasis het voordeel hebben van een betrekkelijk homogene tijdsdoorsnede. Ons materiaal is uniform, zeer gedetailleerd getranscribeerd, en bestrijkt de periode van 1979-1990. Van den Berg had zijn kaarten aangevuld met materiaal uit dialectmonografieën, terwijl Sayre weer niet onafhankelijk is van Van den Berg. Sayre’s

vormen uit de RND (zie overigens noot 11). Panzer (1972, 147-149) baseert zich uitsluitend op dialectmonografieën en geeft in tabelvorm dezelfde soort informatie als Sayre.

RND-materiaal is notoir moeilijk interpreteerbaar¹⁰ en in heel wat gevallen gaven de informanten niet alle gevraagde vormen.

In dit artikel zal duidelijk worden dat er in sommige gevallen sprake is van taalverandering in de vorm van suffixvervanging of verdwijning. Maar er bestaat ook een opmerkelijke tolerantie met betrekking tot variatie zonder dat er sprake is van taalverandering. De variabele situatie blijft dan betrekkelijk stabiel.

SPREIDING VAN DE VORMEN PER PERSOON

7.1. 1e persoon enkelvoud

7.1.1. Suffix *-ə*: kaart 1; *ik leve*, etc.

Sterk variabel is het suffix aanwezig in Zeeuws-Vlaanderen. Hier stemt het beeld eerder met Van den Berg dan met Sayre overeen. In tegenstelling tot Van den Berg heeft Sayre een klein gebied op Walcheren zonder suffix. In het noordoosten van het land is er een duidelijk kerngebied met *-ə*. In Drente en op de Veluwe stemt de grens overeen met de kaart van het ontbreken van *-ə*-apocope Weijnen (1966). In oostelijk Twente wordt *-ə* geapocopeerd. Volgens Bezoen (1938, 82 en 86) kwam de vorm met *-ə* in die tijd, zowel in de stad Enschede als op het platteland, nog enkel bij oude mensen voor bij sterke werkwoorden, en zelden bij zwakke werkwoorden. Ook voor Tilligte wordt door Baader en Ribbert (1938, 4) uitgegaan van suffixloosheid in 1sing. De apocope moet in dit gebied net als in Enschede nog jong zijn: stammen op fricatief zijn meestal nog stemhebbend: *ik geleuwel/geleuw/geleuv*. Deze *-ə*-loze vormen vinden hun voortzetting in een klein aangrenzend gebied in Westfalen (Veith, Putschke en Hummel 1983, kaart 25). Deze stemhebbendheid werd voor nominale vormen ook door Goossens (1987, 152 en 1977a, 8-9) gesignaleerd. Dit Twentse gebied is evenwel bij Sayre en Van den Berg niet terug te vinden. Van den Berg geeft wel suffixloze vormen voor de streek oostelijk van Zutphen.¹¹ Onze kaart laat daar een duidelijke insnijding zien. Ze zijn in beperkte mate ook in het RND-materiaal te vinden in hetzelfde gebied als bij Van den Berg, maar ook rondom Winterswijk (RND 113 *ik bak*).

Deze hele zuidrand is een overgangsgebied wat *-ə* apocope betreft (Schaars 1980, kaart 5) en anderzijds komen er ook *-ə* vormen voor in de Liemers: Hoog Keppel.¹²

Op grond van het gedrag bij assimilatie, van het ontbreken van final devoicing bij *-ng*, en van het optreden van “intervocalische *-j*” postuleren De Vriendt en

¹⁰ Het paradigma van *bakken* is compleet, dat van *binden* en *bieden* niet. De laatste twee werkwoorden leveren juist de interpretatieproblemen vanwege versmelting van suffixen met de slotconsonant van de stam.

¹¹ Sayre baseert zich voor Utrecht, zuidelijk Drente, Overijssel, Veluwe en Achterhoek op Van den Berg, omdat deze delen van de RND toen nog niet of maar net verschenen waren.

¹² Schaars vermeldt uit de RND nog andere *-e* loze vormen bij werkwoorden: rond Zutphen, Bronkhorst, Doetinchem, IJzenvoorde, Dinxperlo en Sinderen.

Goyvaerts (1989) een abstract suffix $-\ə$ voor 1sing voor een Brabants dialect als het Brussels. De Schutter en Taeldeman (1986, 107-108) signaleerden deze situatie al eerder en zochten de oorzaak in een geografische diffuusheid van final devoicing voor Brabant die dan net als in Vlaanderen beperkt is tot de positie in pausa en voor consonant. Dan heeft Noord-Brabant geen [+stem] consonant van de stam meer en datzelfde geldt voor Schouwen; noordelijk Antwerpen is blijkbaar een overgangsgebied: K221a: b blijft in werkwoorden: *ik kra[b]/aan*, elders p; d altijd t; Leuven/Aarschot: b blijft in werkwoorden, elders p; d blijft in de adjectieven *goed, kwaad (koud)* en in werkwoorden: *ik schu[d]/aar*; d wordt t in substantieven en overige adjectieven. De Schutter en Taeldeman kiezen hier niet voor een abstract suffix, maar postuleren naast de onderliggende stemhebbende consonant grammaticale en lexicale conditionering voor de auslautverhärtungsregel. Dit proces is op sommige plaatsen in België nog na te gaan. Het Oost-Vlaams gebruikt eveneens $-\ə$, westelijk Frans-Vlaanderen heeft als relictgebied hier ook $-\ə$ bewaard (Ryckeboer 1975) terwijl overal elders in West-Vlaanderen het suffix $-\ə$ is. Anders als in Twente blijft het suffix $-\ə$ hier gemakkelijker behouden na fricatief $-g-$: vrijwel in geheel Frans-Vlaanderen $-\ə$ (RND 79, *ik geloof*). Apocope van $-\ə$ met behoud van [+stem] dus *ik geloo[v]* blijkt ook uit enkele opgaven¹³ in Sint-Michiels, Gent en Vilvoorde. Op dit punt is de huidige verhouding tussen Brabantse en Vlaamse dialecten een weerspiegeling van de situatie die in de zestiende eeuw bij Joas Lambrecht (Gents, 1550) en Antonius Sexagius (Mechels (?), 1576) nog aangetroffen wordt: Lambrecht heeft $-\ə$: *behouuvə ic / beuində ic* (1882, B ii verso, en passim), en Sexagius (Goemans 1900-1902, 113) heeft in finale positie nog fricatieven met het kenmerk [+stem]: (ik) beev, kijn, leev, loov, screev, leez, vees ("wees"), lieg, vraag, weeg, wieg; terg (ibid. 215).

Een gelijksoortige situatie doet zich momenteel nog voor in Noord-Holland en in veel mindere mate in Zuid-Holland: Abbekerk: *ik lee[v], krij[s], he[w]*; deze laatste vorm ook in Den Oever, Opperdoes, Enkhuizen en Wijdenes; *ik he[b]* in Huizen, Scheveningen en Piershil; *ik krij[s]* in Hardinxveld. Hierbij zijn dan nog niet de gevallen geteld dat een verlengde stamvocaal nog een indicatie van een oorspronkelijk aanwezig $-\ə$ suffix zou kunnen zijn (zie Goeman 1992a, hier hoofdstuk 9).

7.1.2. Suffix $-n/-ən$ (en sonantische varianten): kaart 2; *ik leven, etc.*

We nemen in het vervolg de $-n$ suffixen alle tesamen. We zien dus af van het onderscheiden van sonantische n , $-\ən$, $-n$, of genasaleerde $-\ə$. De verdeling is grofweg terug te vinden op de kaart van Hol (Taalatlas 6.3): sonantische n in Groningen, de Stellingwerven, Drente/Vechtstreek (verspreid), Kop van Overijssel, midden Veluwe, langs de Oude IJssel en tussen Doesburg en Arnhem. Verder in Zeeuws-Vlaanderen, Oost- en West-Vlaanderen (hier soms ook genasaleerde

¹³ D. -Navraaglijst 6. Resp. H39: $-[f]$ 2x, $-n$ 2x, $-en$ 3x, $-[v]$ 1x; I241: $-e$ 11x, $-[f]$ 3x, $-[v]$ 1x; P010: $-[f]$ 4x, $-[v]$ 1x.

slot -ə), een enkel geval in het “Kempische” relictgebied. De vorm van het suffix is -ən op de westelijke en midden-Veluwe, rondom Zutphen, Noord-Limburg, oostelijk Zuid-Beveland, het Kempische relictgebied, verspreid in Zeeuws-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen, zuidelijk Zuid-Limburg en noordelijk dito.

Bij de 1sing ligt binnen Nederland het zwaartepunt in westelijk Zeeuws-Vlaanderen - en dat sluit aan bij West-Vlaanderen. Het is een uitbreiding naar andere werkwoorden van het suffix dat in gebruik was bij de monosyllabische werkwoorden *doen*, *gaan* en *staan* en bij de zwakke werkwoorden van de tweede klasse. Zie voor die variabiliteit ook de vorige paragraaf

7.1.3. Suffix -t: kaart 3; ik leeft, etc.

Deze kaart bevestigt het vermoeden van Daan (1965), dat het zwaartepunt van het -t-suffix in het zuiden van de provincie Zuid-Holland is te vinden. Hier moet wel opgemerkt worden dat alle werkwoordstammen op fricatief of occlusief eindigen, en dat daarom het voorkomen minder is dan na nasaal of vocaal. Overigens is het voorkomen van dit suffix veel frequenter bij *doen*, etc. en hebben. Het bestrijkt dan ook een groter gebied: *doen* 23 plaatsen, *hebben* 19, *kloppen* 7, *krijgen/zwijgen* 5, *breken* 2 en *leven* 1 plaats.¹⁴ Het komt dan ook in Egmond aan Zee voor. (Vgl. RND 113).

7.1.4. Geen suffix: kaart 4; ik leef, etc.

Deze kaart is natuurlijk het negatief van de drie vorige kaarten. De suffixloze gebieden in het oosten van het land zijn onder 7.1.1 al besproken. Het relatief suffixloze gebied van Schouwen dat verwaarloosd werd door Sayre en dat ook niet bij Van den Berg te vinden is, komt eveneens voor in de RND (zin 113). Daar vertonen Goeree, Walcheren en westelijk Zeeuws-Vlaanderen met het Land van Axel eveneens variatie: de twee eerste tussen -ə en suffixloos, de twee laatste tussen -n en suffixloos.

We kunnen hieruit concluderen dat Sayre uit systeemdwang stelselmatig de vormen met suffix uit het RND-materiaal als uitgangspunt gekozen heeft boven die zonder suffix. Dit lijkt, in taalsystematisch opzicht de pendant te zijn van de geografische procedure van Van Ginneken, die bij het tekenen van taalkaarten stelselmatig de meest verspreide vormen met een isoglosse omringde, onder verwaarlozing van de tussenliggende vormen.

We zien hier de duidelijke voordelen van echte spreidingskaarten, en dat het de voorkeur verdient taalverschijnselen niet te demonstreren aan een enkel voorbeeld.

Troffen we in Belgisch Brabant en Holland nog mogelijke resten aan van een 1sing suffix -ə aan (§ 7.1.1), in Limburg is de suffixloosheid gecompenseerd door

¹⁴ Zie overigens voor de fonologische condities Goeman (1983) met vergelijkbare kaarten, en Goeman en Van Reenen (1985). Voor de verdeling westelijk -t, oostelijk -ø bij monosyllabische verba als *doen* zie Ottow-Kolman (1989).

stoottoon bij bepaald stamvocalisme, indien de slotconsonant van de stam onderliggend [+stem] is (Dols 1953, 28;40).¹⁵

7.2. 2e persoon enkelvoud

De vorm van de suffixen in inversie en de zero-vormen in inversie komen in hoofdstuk 9 aan de orde.

7.2.1. Suffix *-ə*: kaart 5; *je leve*, etc.

Dit suffix is geconcentreerd in WestFriesland en de Zaanstreek. Het is de oorspronkelijke vorm van de 2plur. Zie ook de desbetreffende kaarten van 123plur op *-ə* voor dit gebied. Van den Berg (1949, 11) legt terecht de verbinding met de Friese plur op *-ə*. Deze is ontstaan uit een pluralisvormen op *-əth/-eth* door *th*-apocope. Het suffix is ofri. *-ath/-eth* in de oudere Leeuwarder oorkonden, later gespeld als: *-et/-it/-id/-ith/-eth*. De consonant wordt variabel geapocopeerd, blijkbaar het eerst in enclise (Boersma 1939, 108). Fokkema (1937, 164; 165) komt tot dezelfde conclusie en stelt daarbij Friese en niet- friese oorkonden op dit punt gelijk.

7.2.2. Suffix *-n* (en varianten): kaart 6; *je leven*, etc.

Evenals het *-ə*-suffix en het suffix *-t* uit de volgende paragraaf is het *-n*-suffix afkomstig uit de 2plur (zie hierna § 7.2.3). Op de Veluwe komt deze vorm aanmerkelijk minder zuidelijk voor dan de overeenkomstige vorm 2plur. Dit wordt voor een deel veroorzaakt doordat de zuidoostelijke Veluwe geen uitgang vertoont en doordat de zuid-westelijke Veluwe een *-t*-suffix heeft.¹⁶ Het beeld bij Van den Berg stemt overeen met dat van de 2plur hier, maar dat is sterk vertekend omdat er bij Van den Berg weinig gegevens uit de zuidoost-hoek en een hele serie gegevens Noord-Zuid over de Veluwe voorhanden zijn. Op de grens met Overijssel is er op de noordelijke Veluwe een overgangsgebied met suffix *-t*, suffix *-n* en zonder suffix. Het sluit aan bij het gebied dat ook geen suffix in het meervoud heeft (zie § 7.4.4). Epe en Heerde deleren algemeen, Wezep deleert *-t* variabel, en in Oldebroek, ten westen daarvan wordt na stam op *-p*, en *-k* soms het *-n*-suffix gebruikt. Verderop in Overijssel wordt er in Dalfsen *-n* gebruikt (vgl. voor deze twee gebieden Bloemhoff-De Bruijn 1982, 155; 158). Ik kom op deze kwestie bij de bespreking van de pluralisvormen nog terug.

¹⁵ Deze stand van zaken doet zich ook bij andere, gesyncopeerde *-ə*- voor: 23sing en 2plur tegenover infinitief en 13plur (met bewaarde slot-*ə*) van werkwoorden als die sleptoon hebben.

¹⁶ Deze verdeling wordt het meest bevestigd bij Van den Berg (1949), een andere verdeling vertoont Sayre (1972), hoewel hij zich voor dit gebied op Van den Berg baseert.

7.2.3. Suffix -t: kaart 7; je leeft, etc.

Zuid-Limburg, Twente en Groningen en oostelijk Drente hebben een suffix met -s- (§ 7.2.4). Noordholland heeft een ander suffix (zie § 7.2.1 en 7.2.5). Een gebied met t-deletie bevindt zich in noordwestelijk Brabant en aansluitend oostelijk Zeeland, bovendien zijn er twee van die kernen in het Rivierengebied en een in de Liemers met aangrenzende Veluwe. Ook dit suffix is oorspronkelijk een plur-suffix.

7.2.4. Suffixen met -s-: kaart 8, 9 en 10; du leefs/leefse/leefst/leefste, etc.

De oorspronkelijke suffixen -s, -st(e), -se zijn geheel naar de rand van het taalgebied verdrongen en zijn vervangen door suffixen van 2plur. In Limburg en Twente overweegt het suffix -s, in Groningen overweegt -st. Dit laatste suffix is ontstaan in combinatie met de enclitische vorm van het pronomen *du*. In Twente en Limburg is -st meestal mogelijk naast -s. Klatter (1933) en Reker (1984; 1986) merken op dat -ste en -se vormen voornamelijk zinsfinaal of met nadruk voorkomen. Voor de oorlog werd op het Hogeland blijkens Klatter al -st gebruikt naast -s en -se. Reker (1986) merkt op dat de vervanging door -st bij de na-oorlogse generatie praktisch voltooid is¹⁷ en veronderstelt dat er een rechtstreekse ontwikkeling geweest is van -ste → -se, wat dan weer door -st vervangen wordt. Het lijkt evenwel aannemelijker dat ook in Groningen net als in Limburg en Twente -st naast -s bestond, en dat een saillante, nieuwe enclitische vorm als -ste een parallel vorm op -se naast zich kreeg. Immers, blijkens De Schutter (1989, kaart1) blijven enclitische vormen op -ste beperkt tot het -s/-se suffix-gebied, terwijl enclitische vormen op -st bij voorkeur in het -st suffix-gebied voorkomen. Volgens Van Loey (1980, 57) zijn de Mnl. vormen op -ste al van voor 1400, en komen ze dan voornamelijk in Noordnederlandse manuscripten van het Nieuwe Testament voor. Ze blijven in Noord-Holland tot in de 18e eeuw in gebruik te Marken, Callensoog, Schagen en noordelijker (Daan 1970). Ook in de Vechtstreek (Dalfsen) was in het begin van de 19e eeuw (1824) de werkwoordsvorm van *du* nog gebruikelijk: namelijk bij aanspraak van minderen onder elkaar, terwijl tegenover meerderen *i* gebruikt werd met het suffix -t. 7 maal, tegen 10 maal -st(e) (zie Miedema 1958).

7.2.5. Zonder suffix: kaart 11; je leef, etc.

Het apocopegebied in Noord-Holland is niet een t-deletie gebied, maar een gebied van -ə apocope. T-deletie komt hier immers niet voor in 3sing (Van den Berg 1949, 6). In de overige gebieden is dat wel het geval (vgl. § 7.3.1).

¹⁷ Reker (1989, 26) maakt een tweedeling: Hogeland -s elders -st, binnen het Hogelands ligt een kleiner gebied waar -se gebruikt wordt. De RND heeft -st, naast -s en -se.

7.3. 3e persoon enkelvoud

7.3.1. Suffix *-t*: kaart 12; zonder suffix: kaart 13; *hij leeft-hij leef, etc.*

Voor algemene t-deletie vergelijk ook de kaarten van 123plur en 2sing. Buiten de al in § 7.2.3 genoemde gebieden is er nu ook een apocopegebied in Zuid-Limburg. Het komt daar voornamelijk na fricatieven en occlusieven voor. Zuidelijk Oost-Brabant vertoont een lichte mate van t-deletie uitsluitend na onderliggend stemhebbende fricatief (zie Goeman 1983, kaart 5a). Het vormt met Limburg qua conditionering een terrassenlandschap. Toch moet hier ook een extra morfologische conditie werken, want deze apocope is blijkens De Bont (1962, 183;222) lexicaal bepaald. Het komt voor bij zeer frequente werkwoorden die zich in hun vorm aansluiten bij de monosyllabische werkwoorden als *doen*, etc. In sandhi blijft het suffix als een [-stem] autosegment zijn werking uitoefenen op de volgende beginconsonant. Deze apocope komt in dit gebied veel minder voor bij 2sing/plur (De Bont 1962, 222), vandaar dat het op onze kaarten van 2sing/plur ontbreekt. Ook De Schutter en Taeldeman geven uitsluitend voorbeelden met 3sing en wijzen erop dat dit gebied zich voortzet tot Sint Truiden in westelijk Belgisch Limburg; het maakt deel uit van een gebied waar een *-t* suffix voor Vocaal en na (onderliggend) stemhebbend segment ook stemhebbend wordt.

Voor het Rivierengebied en Zuid-Holland kan verwezen worden naar Goeman en Van Reenen (1985, hier hoofdstuk 6) en, aansluitend voor deletie na sonoranten Ottow-Kolman (1989), waarin de fonologische (en andere) condities die in die streken gelden uitgebreid behandeld worden. Zeeuws-Vlaanderen sluit aan bij het Vlaamse gebied waar *-t* deletie voor consonantische anlaut (zie hoofdstuk 11).

De oostelijke Veluwe vertoont algemene apocope in 23sing en 123plur (zie 7.4.4). De oostelijke Veluwe is een overgangsg gebied waar westelijke en oostelijke dialecten met elkaar in contact waren: een noordwestelijk systeem met 2sing123plur op *-n* tegenover een oostelijk 2sing123plur op *-t*. Daarnaast kan t-deletie optreden in 3sing waarvoor we in Goeman en Van Reenen als externe verklaring ook een taalcontactsituatie aanwezen. In zo'n situatie kan ook suffixconcurrentie tot deflectie leiden. Zie voor 123 plur suffixconcurrentie hoofdstuk 8.¹⁸

In Drente, Overijssel en de Achterhoek is t-deletie niet fonologisch (vgl. de kaarten voor 2sing/123plur) maar morfologisch bepaald. Sterke werkwoorden hebben daar geen *-t*, voorzover hun 3sing *-en* 2sing in *-s(t)* gebied- stamvocaal

¹⁸ Een Engelse parallel voor suffixconcurrentie in 3sing is te vinden in de 16e en 17e eeuw te Norwich (Trudgill 1996, 1998), waar een verouderend systeem op *-th*, een op dat moment voor Norwich nieuw systeem op *-s* dat uit het noorden komt, en het systeem van de nieuwe Vlaamse immigranten (meer dan 30% van de bevolking) op *-ø* met elkaar in contact zijn, en al snel tot *-ø* leiden. Zie voor de lange termijnontwikkeling in Engeland hoofdstuk 8.12 Nachtrag. Het is niet duidelijk of de *-ø* van de Vlaamse immigranten nog een representant is van de Middelvlaamse t-deletie in 3sing die in hoofdstuk 11 behandeld wordt, of dat die al de huidige vorm van t-deletie vertegenwoordigt die sterk door het volgconsonantisme is bepaald (zie eveneens hoofdstuk 11).

kort was of verkort werd (Bezoen 1938, 54; Entjes 1970, 317-318). Zie hiervoor verder hoofdstuk 10.

7.4. 1e en 3e persoon meervoud

7.4.1. Suffix *-ə*: kaart 14; *we-ze leve*, etc.

Boekenoogen vermeldt voor de Zaanstreek (1897, §119; §134c) dat daar nooit slot-*n* na *ə* voorkomt; en dat hiaatdelging alleen in de Wormer, Assendelft en soms in Jisp aangetroffen wordt. Volgens Van Ginneken (1954, 348) wordt op Marken voor Vocaal *n* ingevoegd na onbeklemtoonde vocaal. Hiaatdelging is overigens betrekkelijk onbelangrijk in dit verband (zie § 7.4.2 voor dit vraagstuk in Holland).

Noord-Holland heeft hier de -Friese- eenheidspluralis op *-ə* (zie § 7.2.1 en 7.5.1). De Zeeuwse eilanden vertonen hier eenheidspluralis op *-ə ← -ən*

7.4.2. Suffix *-n* (en varianten): kaart 15; *we-ze leven*, etc.

Groningen, de Stellingwerven, de Kop van Overijssel en de noordelijke Veluwe met een uitloper tot in de Liemers hebben hier varianten van het suffix *-n*.

De Groningse vormen op *-n* treft men ook aan in westelijk Oost-Friesland. Oorspronkelijk werd hier natuurlijk ook de Friese eenheidspluralis gebruikt, welke vorm men nog oostelijk van Papenburg aantreft in het Friese relicthebied (DSA kaart 7+Pauseblatt/126). Deze *-n*-vorm is in gebruik gekomen bij het proces van de ontfriesing van Groningen en de streek ten Oosten van Embden. Het suffix wordt meestal verklaard als afkomstig uit de Nederduitse kanselarij- en Hanzeverkeerstaal (Janssen 1937, 61). Er is al vaker opgemerkt dat in oostelijke oorkonden de plur op *-t* pas betrekkelijk laat optreedt. De meerderheid van de 14e eeuwse oorkonden bevat *-en*, ook de oostelijke (Demeersseman 1989, 33). Slechts 3.5 attestaties worden aangetroffen met *-t*,¹⁹ en wel regio Deventer (1339), Zwolle (1351), regio Assen (1391); regio Beilen (1352) heeft *-e* wat een Friese vorm zou kunnen zijn.

De vormen op *-n* binnen het gebied van de eenheidspluralis op *-t* zijn niet door directe beïnvloeding vanuit de standaardtaal te verklaren. Want Hols kaarten in de Taalatlas 6/3 en 7/3 van respectievelijk 13plur en 2plur vertonen op de westelijke Veluwe, noordoostelijk van de Liemers, rondom Zutphen, noordelijk Overijssel (de Vechtstreek) en in westelijk en oostelijk Drente suffixen op *-n*. Weliswaar was Hols materiaal voor het grootste deel gebaseerd op schriftelijke gegevens, maar Hol (1955,87) heeft het traject van de grens met Duitsland tot Apeldoorn door veldwerk nagegaan. Het gebied rond Zutphen heeft ze op dezelfde manier gecontroleerd. De vormen op *-n* zijn bovendien nog ouder. Vormen op *-n* worden variabel aangetroffen in de Vechtstreek in de eerste helft van

¹⁹ Daarbij telt een gehele oorkonde, hoeveel voorbeelden ook bevattend, als 1 attest, dubbelvormen worden naar ratio per oorkonde gerekend.

de 19e eeuw (1824) te Dalfsen: 13plur: 5x *-n*, 2x *-t* (Miedema 1958).

Precies hetzelfde beeld komt nog steeds naar voren in het materiaal van de RND (zin 81 plur. *loper*, positie zinseinde) in alle hierboven opgesomde gebieden. Ons kaartbeeld geeft dus de realiteit goed weer.

Deze concurrentievorm op *-n* in de dialecten van de IJsselregio zou evengoed als in Groningen en Oostfriesland een reflex van die veronderstelde Hanzeverkeers-taal kunnen zijn, waar we hier boven al reserves over hadden. Maar we moeten ook rekening houden met de mogelijkheid dat *-n* als het suffix in plur in die situaties de overhand lijkt te krijgen waar intensief contact tussen verschillende taalsystemen heeft plaatsgevonden: IJssel en Vechtstreek, Groningen, Stellingwerven, Oostfriesland en oostelijk Nederduits. Voor precies de streek waar die veronderstelde Hanzetaal zijn uitgangspunt had, Lübeck en omgeving, heeft Bischoff (1962, 18-19) aannemelijk gemaakt dat die Lübeckse *-n* ontstaan is door sterke hollandse en vlaamse invloed, waarbij *-n* in de taal van de maatschappelijke bovenlaag veralgemeend werd.²⁰

Zeeuws-Vlaanderen en oostelijk Zuid-Beveland hebben aansluitend bij Oosten West-Vlaanderen eveneens een suffix *-n*.

De *n*-suffixen die Hols kaart in noordelijk Limburg en in het zuidelijke deel van die provincie geeft, zijn in ons materiaal niet meer aanwezig. Hols gegevens werden wel gesteund door DSA (kaart 126), RND 81 heeft hier enkel een *-n* indien voor Vocaal, anders *-ə*.²¹

Het ligt voor de hand om de Hollandse *-n*-suffixen te zien als beïnvloed door het schriftbeeld van de standaardtaal. De communis opinio is immers dat Holland uniform een *-ə* gebied is, de *-ən* vormen worden dan als niet meer dan hiaatdelging gezien. Toch is hier meer aan de hand. Het Gouds kent geen hiaatdelging tussen twee vocalen, maar toch wordt de meervouds-*n* vaak uitgesproken voor Vocaal. In overige posities verliezen op *-en* eindigende woorden de slot-*n*. Het meest bij infinitieven, plur werkwoorden en substantieven (Lafeber, 1967, 22-23). Een enclitische vorm als *me* voor “we”, zoals in *gaame* “gaan we”, die (id. 32/35) vaker voorkomt dan *we*, is slechts te verklaren uit een fase met *-n*-suffix.²² Gegeven het vermijden van hiaatdelging passen de inversievormen *doen ik*, etc.)

²⁰ Er woonden veel Hollanders en Vlamingen in Lübeck zelf, maar er waren ook vestigingen in de omgeving, waarschijnlijk landontginningen. Bovendien vertoont het Westfaals in de 13e en 14e eeuw op dit punt ook nog sterke variatie (zie ook § 7.7). Een herhaling van dit proces in een lagere sociale laag vinden we in de pas na 1850 ontstane kolonie Schoonoord (Drente): eenheidsplur *-en*. De bewoners kwamen uit Assen, de Stellingwerven, Steenwijk, Smilde en Appelscha (alle overwegend *-en*).

²¹ RND 81 geeft *-n* suffixen indien voor Vocaal ook in het noordwesten van Zuid-Beveland en in de oostelijke Betuwe.

²² Nu kunnen de huidige clitische vormen wel gelexicaliseerd zijn en dan hebben ze natuurlijk geen bewijskracht, maar de slot *-n* bij genusvormen is nog niet zo lang geleden uit het Gouds verdwenen: Volgens Lafeber bestond die genus-*n* in Gouda vroeger (1900) nog voor *v/d/b*, maar hij is nu afgefallen. In de streek ten ZO van Gouda is die lidwoord *-n* er nu nog blijkens Daan (1965, krt 7).

in dit beeld. Zwak genasaleerde varianten van plur-suffixen werden ook gesignaleerd in Zoetermeer (Goeman 1984, 100; 103).

De hiaatdelgende *n* vertoont een afzwakking van Zuid naar Noord (Leenen 1958, 46 e.v.) en staat beneden de grote rivieren nog erg stevig, dan volgt een overgangsgebied en Noord-Holland, Friesland en Groningen houden vast aan het hiaat.

Katwijk is een relictgebied dat wel hiaatdelging kent (Overdiep 1940, 92): er zijn restanten van genus-*n* en een hiaatdelgende *n* is gebruikelijk in het meervoud, de infinitief, en pret sing. Op grond van de distributie moet men hier toch zeker bij het nomen een reëel onderliggende -*n* aannemen die ook voor het meervoudssuffix van werkwoorden geldt (vgl. Van den Berg 1978, 12). Op grond van de distributie kan men zelfs voor het meest hiaatdelgende gebied in het zuiden stellen dat apocope van *n* verhinderd is voor Vocaal (Goossens 1987, 167). De Hollandse vormen op -*n* blijken dus een realiteit te vertegenwoordigen.

7.4.3. Suffix -*t*: kaart 16; *we-ze leeft*, etc.

De eenheidspluralis op -*t* staat niet overal even sterk, in de randgebieden en in noordelijk Overijssel is daarnaast -*n* in gebruik (vgl. § 7.4.1). In Duitsland zet dit gebied zich voort. Aan de westelijke Nederlandse kant wordt dit gebied teruggedrongen. Dit blijkt uit een vergelijking (Daan, 1971) van het taalgebruik van in de USA geboren kinderen van emigranten, taalgebruik dat teruggaat tot de 2e helft 19e eeuw die een eenheidsplur op -*t* hadden en die uit meer westelijk gelegen plaatsen (Doornspijk, Nunspeet, Elspeet en Uddel, buiten het huidige -*t* gebied) afkomstig waren. Het blijkt ook uit Jellinghaus (1892) die voor Uddel een eenheidsplur *sind* noteert op gezag van Winkler (1874).²³ Bovendien komt er in de Liemers op 3 plaatsen ook *t*-eenheidsplur voor; net als in Uddel gaat het om een 3plur: *zunt* “ze zijn” (Schaars 1980, kaart 2).

Jellinghaus geeft bij benadering de grootste uitbreiding van dit gebied, terwijl de kleinste uitbreiding is te vinden op de kaart van Gallée (1893), die de grens juist ten Noorden van Zutphen trekt, westelijk om Apeldoorn naar het Noorden en dan iets oostelijker. Onze kaart zit hier tussenin, maar geeft bovendien de gradatie weer. Een aspect dat bij de verklaring van deze westelijke en zuidwestelijke gradaties een rol speelt komt in de volgende paragraaf ter sprake.

7.4.4. Zonder suffix: kaart 17; *we-ze leef*, etc.

Een algemeen (variabel) ontbreken van het suffix in 123plur doet zich voor op de oostelijke Veluwe. In de vorige eeuw was dit ook het geval rondom Zutphen, en in Zelhem (1870) (Schaars 1980: krt 15; 39; 45-46). Dit komt daar nu niet meer voor; er is nu een -*t*-suffix. Wel is er sprake van een deletiehaard bij 2sing en 3sing in de Liemers, die los lijkt te staan van de Westelijke deletiehaarden, en die zich

²³ Deze begrenzing is in deze vorm blijkbaar door Th. Frings in diverse publicaties over de eenheidsplur als uitgangspunt genomen. Laatstelijk Frings en Linke (1967).

in de oostelijke Veluwe voortzet. Hol (Taalatlas 6/3 en 7/3) geeft de suffixloze vorm op de Veluwe en in de Liemers wel voor 2plur, maar in beide regio's niet voor 13plur, terwijl ze wel degelijk voorkomen op de Veluwe. Van den Berg geeft ze alleen voor de Veluwe en voor 2plur, maar dan heeft 1/3plur het suffix $-\varnothing$. Precies voor het hier besproken gebied namelijk, "ZuidVeluws, Oostijssels en Liemers" stelt Te Winkel (1907, 116) t-apocope vast na "spirant en tenuis".

Het heeft er alles weg van dat de uitbreiding van de eenheidsplur op $-n$, ten koste van die op $-t$, verloopt via het stadium dat er in het dialect een "nul"-suffix aanwezig was. Dit gebeurt het sterkst op de Veluwe en rond Zutphen, in mindere mate is dit aan de Zuidkant van het gebied met eenheidsplur op $-t$ gebeurd: in beperkte mate is $-t$ daar sterker komen te staan. Ondanks dat de aanleiding wellicht fonologisch is geweest, is de oplossing zuiver morfologisch: de overname van $-n$ als meervoudsuffix blijft beperkt tot de plur, het nulsuffix wordt in 2sing niet vervangen door een $-n$ suffix (slechts 1 voorbeeld in de Achterhoek, dat toeval kan zijn). En al helemaal niet in de 3sing. In beide gevallen staat het t -suffix in het enkelvoud te sterk, terwijl in 3sing het "nul"-suffix een morfologische waarde heeft. Voor de concurrentie tussen suffixalternanten zie het volgende hoofdstuk, Nachtrag. De situatie op de oostelijke Veluwe kenmerkt zich bovendien door taalcontact. De mogelijke effecten van een taalcontactsituatie met betrekking tot t-deletie als fonologisch proces zijn besproken in Goeman en Van Reenen (1985). Langdurige concurrentie tussen de suffixalternanten in de noord-oostelijke dialecten wordt besproken in hoofdstuk 8.

7.5. 2e persoon meervoud

7.5.1. Suffix $-\varnothing$: kaart 18; *jullie leve, etc.*

Voor een groot deel van het onderzoeksgebied is het beeld gelijk aan 13plur. Zuidelijk Zeeuws-Vlaanderen heeft variabel $-n$ en $-t$ (zie § 7.5.2 en 7.5.3), terwijl niet-westelijk Noord-Brabant en Limburg hier een $-t$ suffix, eventueel met de gedeleerde variant hebben. (zie § 7.5.3 en 7.5.4).

7.5.2. Suffix $-n$ (en varianten): kaart 19; *jullie leven, etc.*

Na wat is opgemerkt over dit suffix bij 2sing en 13plur, is nu alleen nog een enkele opmerking over Zeeuws-Vlaanderen nodig. Het westelijk deel heeft overwegend $-n$, een enkele keer $-e$ en $-t$, het oostelijke deel heeft variabel $-n$, $-t$ of de t gedeleerd.

7.5.3. Suffix $-t$: kaart 20; *jullie leeft, etc.*

Voor de verhoudingen in het oostelijke $-t$ plur gebied zie § 7.4.2 en 7.4.3. Het zuidoostelijke gebied heeft de vorm die met het pronomen *gij/gellie* gepaard gaat. Aan de noordwestelijke zijde is er in dit gebied sterke variatie met het suffix $-e$, meestal, maar niet altijd gepaard met variatie in het pronomen (zie Goeman 1983, 188; kaart 1). Deze variabiliteit is ook al op te merken op de kaart van Hol

(Taalatlas 7, 3). Sinds die tijd lijkt het *-e* suffix terrein gewonnen te hebben. Dat is ook het geval rond Helmond en rond Maastricht. Voor *-t* deletie in Limburg zie overigens ook de volgende paragraaf.

7.5.4. *Zonder suffix: kaart 21; jullie leef, etc.*

In oostelijk Zeeuws Vlaanderen is er in geringe mate sprake van *-t* deletie. Het gebied in de Betuwe dat ook *-t* deletie kent is in dit geval betrekkelijk klein, omdat er overal elders andere suffixen gebruikt worden. Het vormt tegenwoordig het noordelijkste stuk van het zuidelijke *-t* gebied bij 2plur. In Limburg is eveneens sprake van *-t* deletie. Voor het gebied op de Veluwe zie § 7.4.4.

7.6. Eenheidssingularis en eenheidspluralis

We zouden kunnen zien, waar de potentiële eenheidsvormen zich ophouden, door enerzijds per suffix de 123sing samen en anderzijds de 123plur samen te karteren. Dat moet zich dan voordoen in die gebieden waarin zich de grootste mate van zwarting voordoet en die een percentage van meer dan 87% vertonen. De definitieve beslissing kan men nemen door dan de kaarten van concurrerende suffixen onderling te vergelijken.

7.6.1. *Eenheidssingularis*

De mogelijkheden zouden zijn: 123sing op *-ə*, *-n*, *-t*, *-s*, of *-∅*, maar op geen van de tesamen genomen kaarten van *-ə*, *-n*, *-t*, *-s*, en zonder suffix wordt die diepste mate van zwarting bereikt, enkel de *t*-deletie gebieden in de Liemers en de Betuwe hebben waarden in het bereik van 58% tot 72%. en hetzelfde bereik geldt ook voor het *t*-suffix in westelijk Zuid-Holland, een groot deel van Noord-Brabant en Zeeland. *-t*-suffix en *t*-deletie zijn hier complementair en vullen elkaar geografisch gezien naadloos aan. De ontwikkelingen in de dialecten hebben dus nergens tot een eenheidssingularis geleid.

7.6.2. *Eenheidspluralis*

De mogelijkheden zouden zijn: 123plur op *-ə*, *-n*, *-t*, of op *-∅*. Noord-Holland heeft vrijwel in zijn geheel een eenheidsplur op *-ə*: meer dan 87%. Het gebied met een lagere frequentie (tot 87%) tot de Oude Rijn sluit hierbij aan. Op Walcheren, Schouwen-Duiveland en gedeeltelijk Tholen, komt eveneens een eenheidsplur op *-e* voor. Die lijkt, gegeven zijn frequentiebereik van meer dan 87% van dezelfde aard te zijn als de eenheidspluralis in Noord-Holland, namelijk afkomstig uit *-et*. Goeree sluit hierbij aan met een lagere frequentie. Toch moet deze Zeeuwse eenheidspluralis, net als de eenheidspluralis in Zuid-Holland en Utrecht²⁴ van latere datum zijn, want de 2sing op *-t* in deze gebieden kan enkel

²⁴ We voegen hier vormen op *-n* en op *-e* tesamen.

verklaard worden als afkomstig uit het meervoud (zie kaart 7 § 7.2.3), nadat het pronomen <du> met het bijbehorende suffix *-s* verdrongen was. Pronomina als *jullie* en *julder* lijken dan ook qua werkwoordsvorm eerder een 3plur-vorm in 2plur-functie te zijn.

De Zeeuws-Vlaamse *-n* vormen zijn import van een eveneens latere datum uit West-Vlaanderen. Het gebied is in de 17e eeuw op Axel en Hulst na geheel ontvolkt geweest door inundaties (maximaal 87% *-n*). Zuid-Holland vertoont natuurlijk ook een *-e* suffix, maar dit is rond Gouda en op de Zuidhollandse eilanden nog steeds in competitie met zijn klankwettige voorganger op *-en*. Op de afzonderlijke kaarten van de 12 plur is dit doordringen vanuit het Brabantse zuiden van de *-n* apocope goed te zien. Een eenheidsuffix op *-n* is er ook in Groningen, de Stellingwerven, de Kop van Overijssel en de noordelijke Veluwe, de Veluwe zit hier in het bereik van 73% tot 87%, de overige vormen het echte kerngebied met meer dan 87%.

Een tendens tot eenheidspluralis op *-n* is nog op te merken in de streek van de Oude IJssel, met aansluiting naar de Veluwe,²⁵ en in mindere mate naar Zutphen. Hier vindt overlapping plaats met een suffixloos gebied (met een lagere frequentie dan *-n*) dat vroeger nog rondom Zutphen en langs de Oude IJssel bestond, zoals we boven al gezien hebben.

Er zijn twee gebieden met eenheidspluralis op *-t* in de hoogste concentratie van meer dan 87%: zuidwestelijk Drente, en Twente met noordelijke Achterhoek. Een eenheidspluralis op *-ə* met zeer hoge concentratie heeft zich als het ware toevallig gevormd. Het is een strook ten westen van het Brabantse gebied met *-t* in 2plur, dat zich voortzet in het Rivierengebied, tot noordelijk van Utrecht, een tweede kern bevindt zich in de midden-Betuwe en het land van Maas en Waal (ten Noorden van het 2plur gebied met *-t*). Het is het gebied waar *n*-apocope nog zeer sterk gewerkt heeft en het complement van dit gebied zijn de Hollandse relictgebieden met *-n* (die overigens niet boven de 42% uitkomen. Het lijkt er dus op dat ook Zuid-Holland, eenmaal net als Groningen een eenheidspluralis op *-e* (uit *-et*) vervangen heeft door een op *-n*. Daarvoor zijn wel aanwijzingen te vinden in de ontginningsgeschiedenis van Zuid-Holland (Blok 1975, 21), Groningen (Schmidt, 1942), Oost-Friesland (Janßen, 1937) en in het oostelijke Nederduits dat ook als kolonistentaal gekarakteriseerd wordt (Bischoff, 1962). Dit proces lijkt zich dus vaker voor te doen: een herhaling ervan heeft zich voor een groot deel voltrokken bij de herbevolking van Zeeuws-Vlaanderen vanuit West-Vlaanderen: ook daar een sterke neiging tot eenheidsplur op *-en* (niet boven 87%). Die tendens tot eenheidsplur komt evenwel niet uit West-Vlaanderen, want daar is het suffix van de 2plur *-t*. Hoe de Veluwse vormen precies beoordeeld moeten worden is mij vooralsnog niet geheel duidelijk. Blijkens recent archeologisch onderzoek is dit gebied, aansluitend bij de Betuwe, verre van woest en ledig geweest, het was tot 900 een economisch belangrijk gebied, een kerngewest met de aansluitende IJsselvallei (zie hiervoor Heidinga 1987).

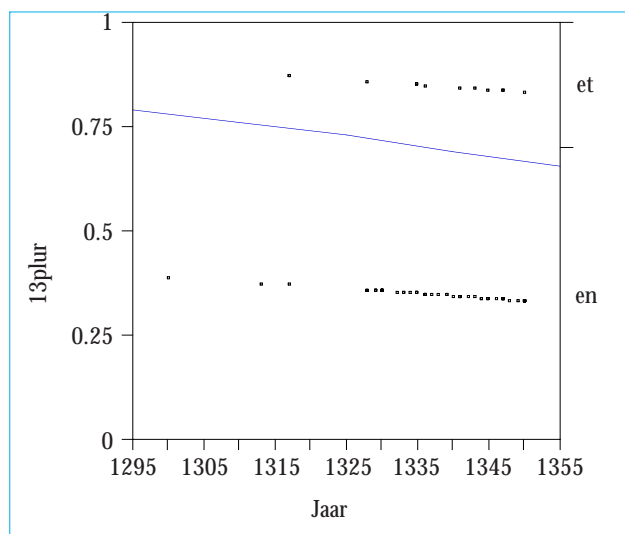
²⁵ Niet op de Taalatlas kaart 7.3 2plur van Hol, maar wel te vinden bij Van den Berg.

Een van de mogelijke ontwikkelingen zou dan zijn dat ook de Veluwe een eenheidsplur op *-e* had (uit *-et*), dat die *-e* net als bij de 2sing in Noord-Holland door apocope verdwenen is, en dat het “nulmorfeem” later, bij herbevolking, door *-n* vervangen is, of, als die *-n* in competitie stond met *-t*, door *-t*. Langdurige wisseling in de middeleeuwse schrijftaal van IJselstreek en NW-Overijssel is heel gewoon geweest zoals we in de volgende paragraaf zullen zien.

7.7. Parallele variatie in de middeleeuwen: 1300-1350

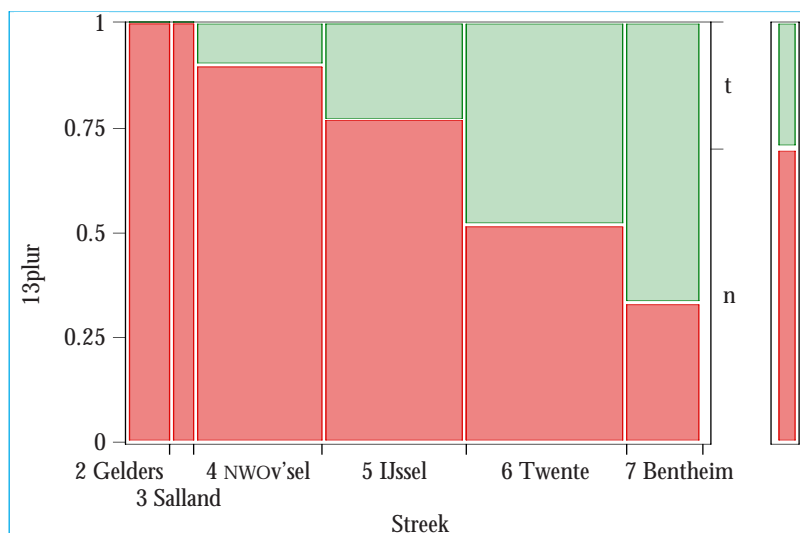
In de inleiding werd gesteld dat men een beter inzicht kan krijgen in dialect-geografisch opzicht, als men niet voortijdig categoriseert, maar, daarentegen, het gehele variatiespectrum bekijkt. Voor het gebied met de noordoostelijke “eenheidspluralis” heb ik het daarop betrekking hebbende materiaal uit Slicher van Bath geëxerpeerd en opnieuw doorgerekend, waarbij ik een wat fijnere streek-indeling hanteer dan die in tweeën die Slicher van Bath gebruikt.²⁶

Figuur 1: Ontwikkeling 1300-1350 13plur suffix *-n* versus *-t* (in procenten)

²⁶ Voor dit doel kunnen we niet teruggrijpen op Demeersseman (1989), die slechts twee voorbeelden heeft van 1plur op *-t* in rechte woordorde: Zwolle 1351 en Regio Assen 1391. Overal elders kwam *-n* voor. De Achterhoek en Twente waren in dit onderzoek niet gerepresenteerd, en daardoor zijn de gebieden met meerderheid *-n* wat overgerepresenteerd.

Figuur 2: Verdeling gedurende 1300-1350 van 13plur suffixen -n en -t

Salland is inclusief Vechtstreek, IJssel is inclusief Deventer, NWOv'rijssel is inclusief Zwolle en Kampen

De oorkonden uit: 1 Utrecht en 8 Münster werden buiten beschouwing gelaten, omdat daar geen jaaraanduiding van voorhanden was. Utrecht heeft 100% -n,²⁷ Münster heeft 41% -n en 59% -t. Wel werden meegenomen in de toetsing de 4 Twentse oorkonden die door Slicher van Bath werden beschouwd als sterk Utrechts beïnvloed. Als men deze buitensluit worden de percentages voor Twente 42.9% -n en 57.1% -t. (N=21),²⁸ zie appendix.

Het model geeft de systematiek in de verhoudingen weer van deze tijdreeks. Fluctuaties daarin zijn in het model verdisconteerd als toevallige verstoringen.

Er is in de tijd een ontwikkeling naar meer -t en minder -n, de punten in figuur 1 geven die ontwikkeling van -n versus -t complementair weer. De lijn in Figuur 1 geeft de geschatte ontwikkeling in de tijd van die verhouding weer, maar deze ontwikkeling is in het geheel niet significant: vgl. de niet significante Chikwadr.-waarde voor het model en de parameters (zie appendix). Dit houdt in dat de dalende lijn voor -n niet noemenswaardig verschilt van een lijn die volstrekt

²⁷ Waarschijnlijk heeft Slicher van Bath alleen vormen van 13plur gevonden.

²⁸ Het verloop in de tijd werd gemeten op interval niveau, de streek op nominaal niveau. De afhankelijke variabele -n/-t werd beschouwd als ordinaal vanwege de hypothese dat -n eerder in de tijd zou optreden. Er werd gebruik gemaakt van een maximum-likelihood Newton-Raphson iteratieve procedure die de log likelihood berekent resp. cumulatief en lineair. De statistische berekeningen en de grafische weergave werden gemaakt met het softwarepakket JMP-IN van SAS Institute Inc. Voor het toetsen van geneste of interactie-effecten is de vulling per streek van de tijdsperioden, zelfs bij een indeling in 3 perioden, net te gering.

horizontaal verloopt en die alleen het gemiddelde percentage weergeeft dat gedurende de hele periode praktisch hetzelfde blijft. Dit betekent dat de verhouding tussen *-n* en *-t* relatief constant blijft gedurende de hele periode en dat er dus geen sprake is van een ontwikkeling.

Het lijkt erop dat Heeroma gelijk had met zijn stelling dat *-en* eerder optreedt dan *-t*, maar dit is maar schijn, want als we naar de figuur kijken dan moet dit eveneens geheel toevallig zijn, het ligt aan de kleine hoeveelheid documenten uit de begintijd.²⁹

Wel significant is het onderscheid naar streek (Figuur 2): zie de waarde voor de overeenkomst van het model met de data. De Chikwadr.-waarden zijn zeer significant. Het betekent dat er een zeer grote regionale differentiatie optreedt met betrekking tot dit verschijnsel.

Als men de vier "Utrechtse" Twentse oorkonden uitsluit wordt de verklarende kracht van het model iets groter: Ontwikkeling in de tijd: Rkwadr (U) .0044314, de Chikwadr.-waarden blijven gelijk dus op dit punt is er geen verschil ontstaan; van de streekgebonden variatie wordt nu wel meer verklaard: Rkwadr. (U): .247, met uiteraard een lagere afwijking in het model en hogere, nog significantere Chikwadr.-waarden. Deze "Utrechtse" oorkonden blijken dus inderdaad een lichte storing in het materiaal te vormen.

We zien tegelijkertijd dat we, zoals we in § 7.1 al stelden, niet van een gepolariseerd contrast Utrecht-Münster kunnen uitgaan. Immers op grond van de percentages (41 *-n* en 59 *-t*) valt Münster tussen Twente en Bentheim in, en is het niet de andere pool. We moeten inderdaad het gehele variatiespectrum in de beschouwing betrekken, we mogen hier niet categoriseren.

Het is dus zo, dat chronologisch en over alle gebieden gezien, de verhouding *-t* en *-n* in de periode 1300-1350 constant blijft, maar dat er een duidelijk onderscheid is naar streek. Deze relatieve constantheid wordt ook nog aangetroffen in de volgende eeuw, 1436-'37, ook daar worden *-n* vormen in 123plur gemeld voor bijvoorbeeld Bredevoort (M10) in een sterk lokaal gekleurde, bewerkte tekst (Besch 1967, 310-314; kaart).³⁰

Als we dan vervolgens kijken naar de huidige geografische verdeling dan doet zich de opmerkelijke situatie voor dat het geografische onderscheid uit de eerste helft van de 14e eeuw in *-t* en *-n* gebruik in 13plur, zich nog steeds in het huidige kaartbeeld weerspiegelt.

²⁹ Hier blijkt weer eens het gevaar dat men loopt als men gefixeerd is op eerste attestaties van een verschijnsel. Eerste attestaties kunnen geheel aan het toeval te wijten zijn, en ze hebben pas betekenis binnen het geheel van een ontwikkelingspatroon.

³⁰ Omdat het hier om een afschrift uit een zeer omvangrijke affiliatie van een zeer verbreid geestelijk werk gaat zou men hier wat terughoudend willen zijn. Overigens blijkt nu juist uit het hele boek van Besch dat de geografische inbedding van de gelocaliseerde affiliatielieden zodanig is dat de dialectgeografische patronen duidelijk zichtbaar zijn. Besch concludeert zelfs expliciet m.b.t. juist deze kaart van de plur: "Man kann ... unsere Karte nicht nur als historische Grundlage der schreibsprachlichen, sondern auch der mundartlichen Entwicklung (im großen) benutzen".

7.8. Besluit

We kunnen de volgende conclusies trekken.

- 1) We hebben aangetoond dat een niet-kwalitatieve/niet-categoriale en niet-deterministische aanpak, niet alleen beter rekenschap kan geven van variatie op dialectniveau, maar ook in dialectgeografisch opzicht. Dat bleek uit onze kaarten, waar storingen verdisconteerd werden, en dat bleek ook uit onze aanpak van historische gegevens.

Er bleek zelfs ten opzichte van bestaande, categorisch gerichte, beschrijvingen van de presensvervoeging een meerwaarde te bestaan.

- 2) Variatie patronen kunnen ook binnen de flectie betrekkelijk stabiel blijven, zoals we zagen in het geval van 123plur *-n* en *-t* in de oostelijke dialecten. We hebben dan gevallen van variatie die blijkbaar niet leiden tot taalverandering. Dit is een parallel in de flectie van wat geconstateerd is voor de klankleer op het punt van het relatief constant blijven van de variatie in verstemlozing van initiale /z/. Ook hier bleven de variatiepatronen streekgebonden soms betrekkelijk stabiel over verscheidene eeuwen.³¹

³¹ Zie Van Reenen en Wattel (1992).

Appendix

Tabellen betreffende Figuur 1 en 2

Figuur 1: Ontwikkeling 1300-1350 13plur suffix -n versus -t (in procenten)

Samenvatting overeenkomst model met de data:

Rkwadr (U)	.0020276
Aantal observaties	90

Analyse van LogLikelihood

BRON	DF	-LOGLIKELIHOOD	CHIKWADR.	
Model	1	0.111477	.2229546	
Storing	88	54.866310	Prob>ChiSq	
C Totaal	89	54.977787	0.636798	niet significant

Parameter Schattingen

TERM	SCHATTING	STD ERROR	CHIKWADR.	PROB>CHIKWADR.	
Intercept	15.8519383	32.158376	0.24	0.6221	niet sign.
jaar	-.01121207	.02402531	0.22	0.6407	niet sign.

Figuur 2: Verdeling gedurende 1300-1350 van 13plur suffixen -n en -t

Samenvatting overeenkomst model met de data:

Rkwadr. (U)	.2135074
Aantal observaties	90

Analyse van LogLikelihood

BRON	DF	-LOGLIKELIHOOD
Model	5	11.738166
Storing	72	43.239621
C Totaal	77	54.977787

TEST	CHIKWADR.	PROB>CHIKWADR.	
Likelihood Ratio	23.476	0.0003	** zeer significant
Pearson	20.618	0.0010	** zeer significant

Percentages (1.0000: 100%):

13PLUR	2GELDERS	3SALLAND	4NWOV'SEL	5IJSEL	6TWENT	7BENTHEIM
n	1.0000	1.0000	0.9000	0.7727	0.5200	0.3333
t	0.0000	0.0000	0.1000	0.2273	0.4800	0.6667
Aantal	7	4	20	22	25	12

Bij Figuur 2: Analyse zonder de oorkonden met "Utrechtse" invloed

Samenvatting overeenkomst model met de data:

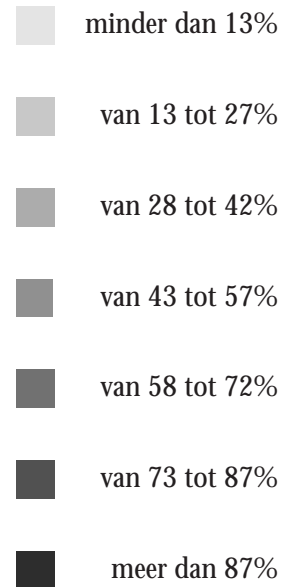
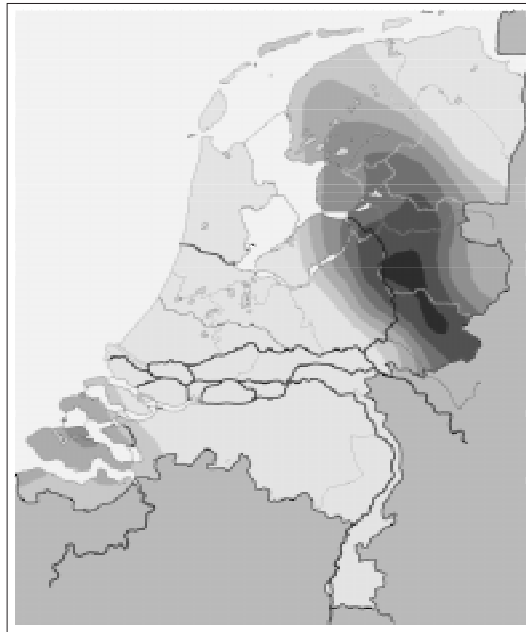
Rkwadr (U)	.2474146
Aantal observaties	86

Analyse van LogLikelihood

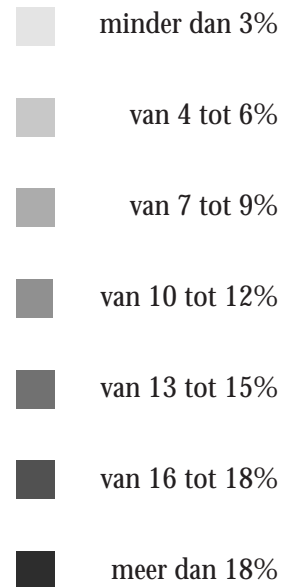
BRON	DF	-LOGLIKELIHOOD
Model	5	13.239546
Storing	72	40.272017
C Totaal	77	53.511563

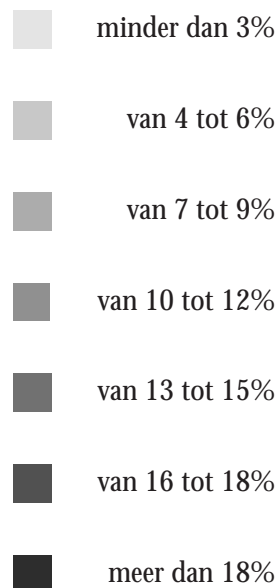
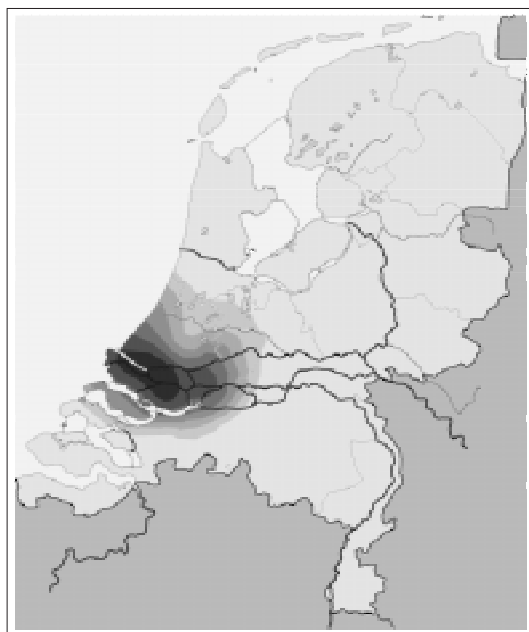
TEST	CHIKWADR.	PROB>CHIKWADR.	
Likelihood Ratio	26.479	0.0001	** zeer significant
Pearson	23.447	0.0003	** zeer significant

Kaart 1: Werkwoord 1e persoon enkelvoud uitgang -e

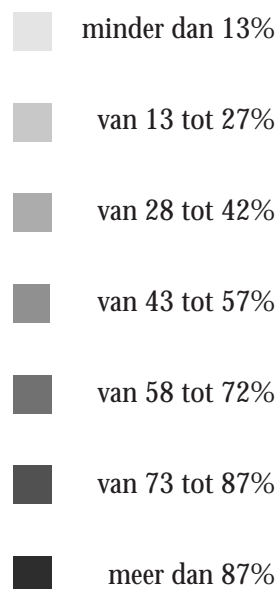
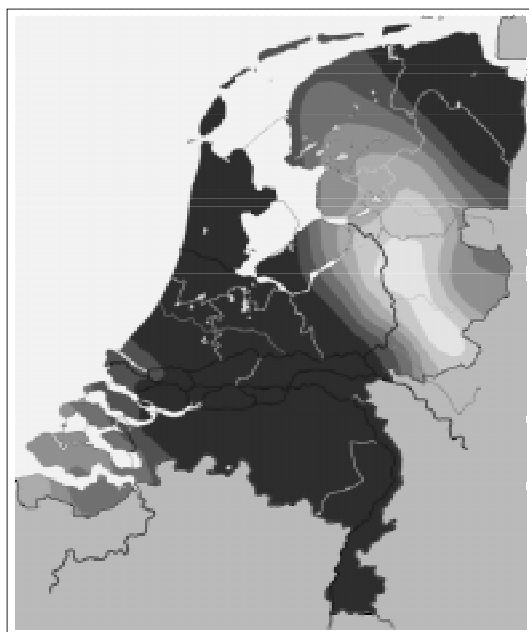

Kaart 2: Werkwoord 1e persoon enkelvoud uitgang -[e]n

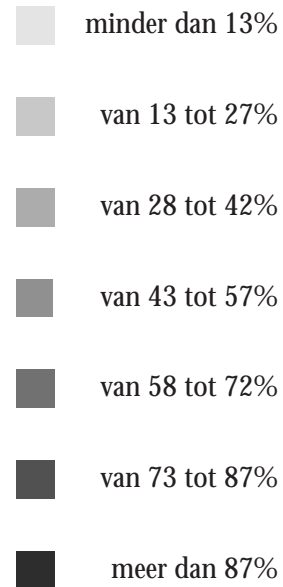

Kaart 3: Werkwoord 1e persoon enkelvoud uitgang $-[e]t$

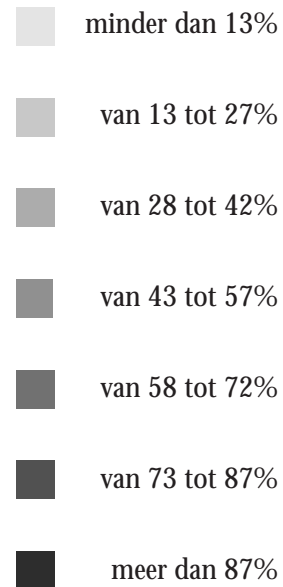
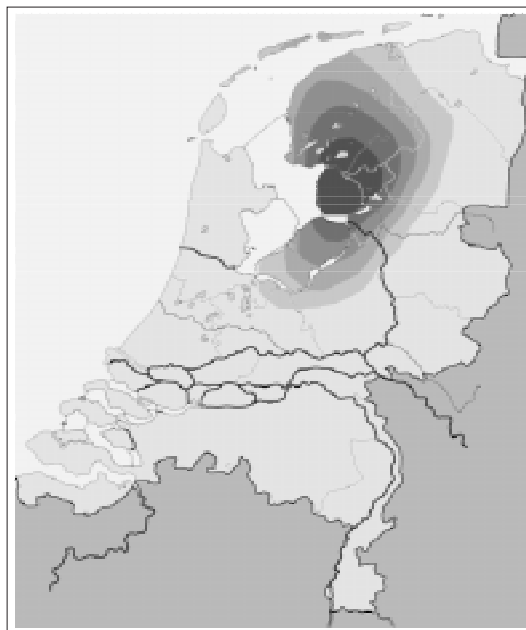
Kaart 4: Werkwoord 1e persoon enkelvoud - geen uitgang

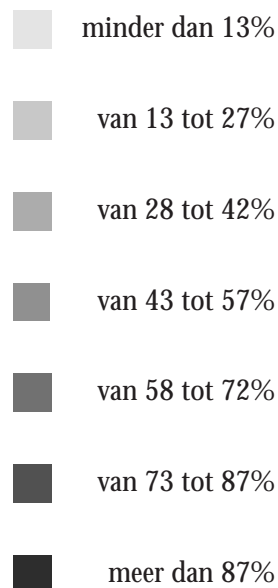
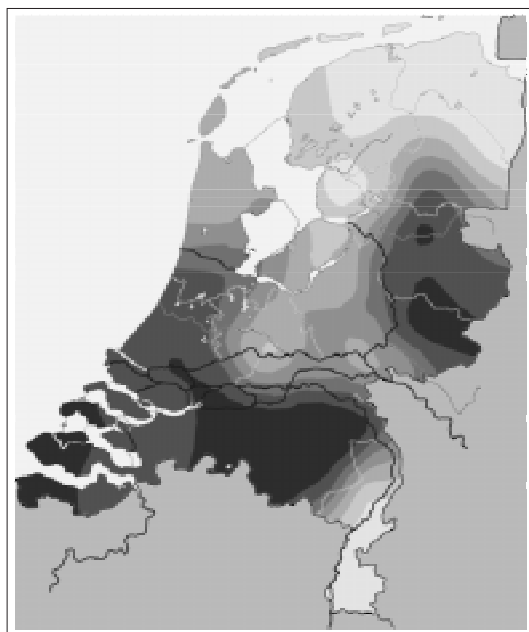
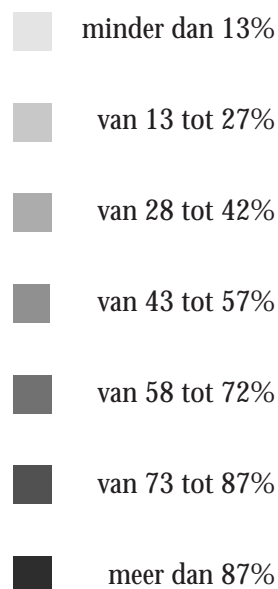
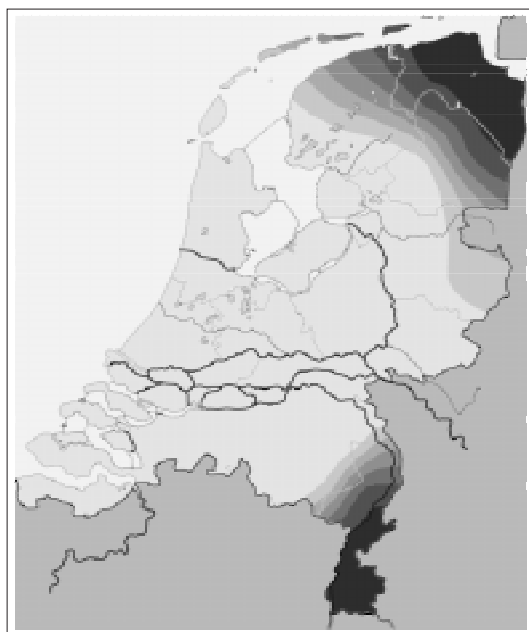

Kaart 5: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang -e

Kaart 6: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang -[e]n

Kaart 7: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang $-[e]t$ Kaart 8: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang $-[e]s(t)$

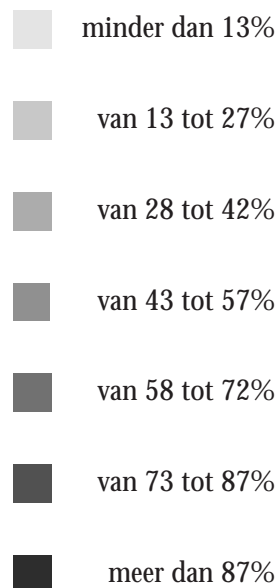
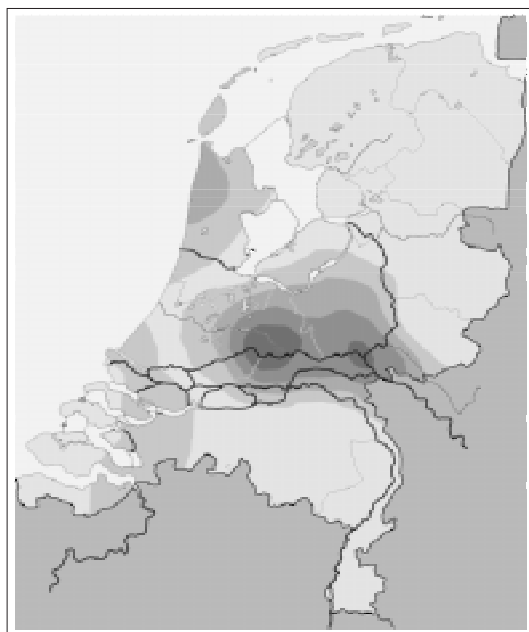
Kaart 9: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang -s
(Roodeschool heeft -sə; noordelijkste +)

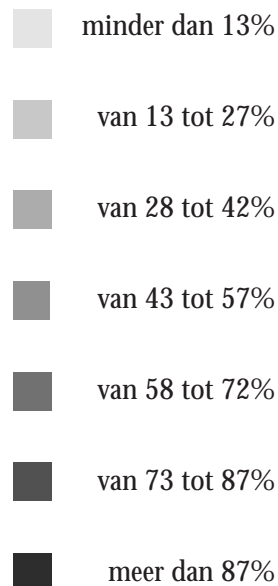
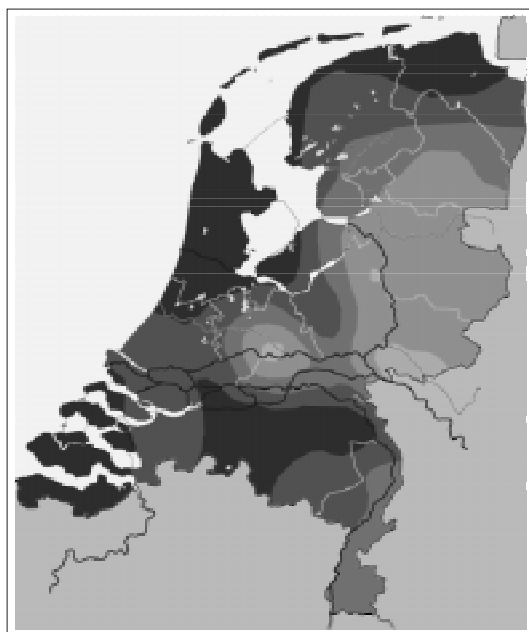
Kaart 10: Werkwoord 2e persoon enkelvoud uitgang -st
(Terschelling heeft -əst)

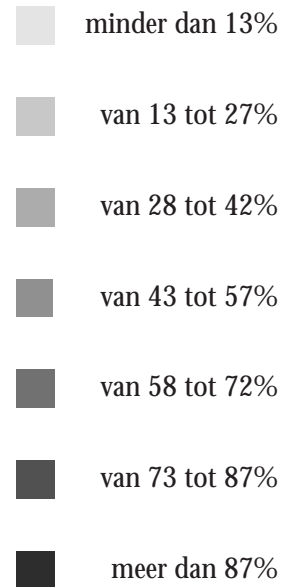
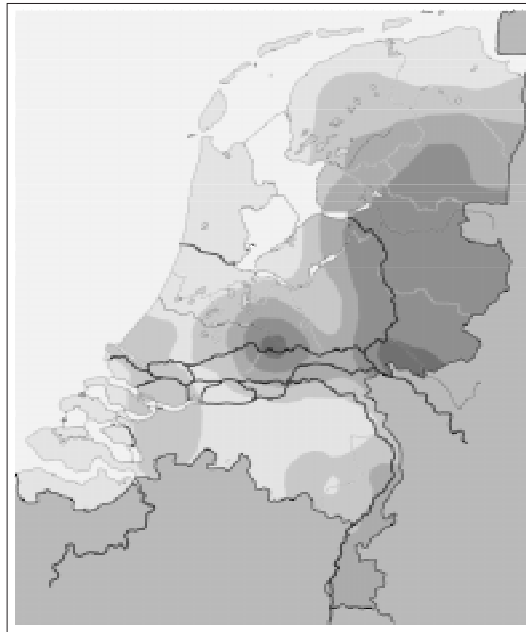
Kaart 11: Werkwoord 2e persoon enkelvoud - geen uitgang

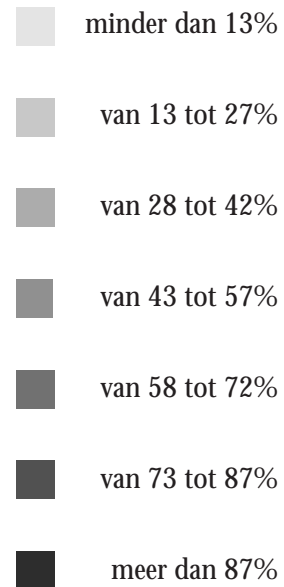
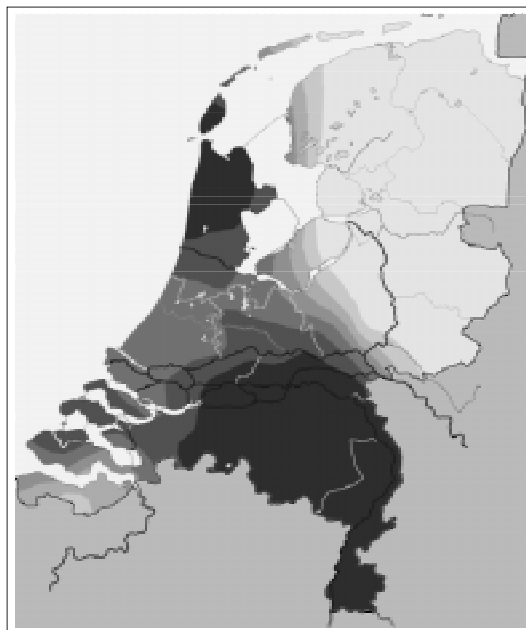
Kaart 12: Werkwoord 3e persoon enkelvoud uitgang -[e]t

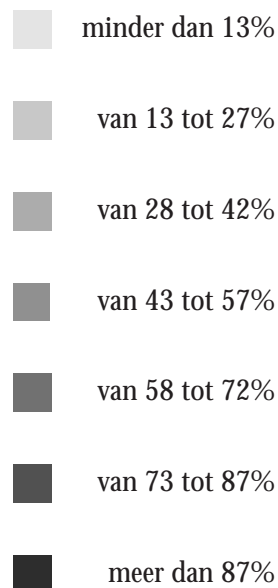
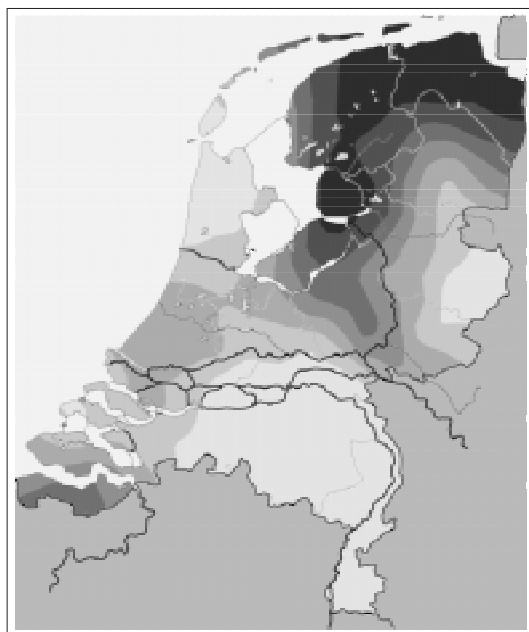
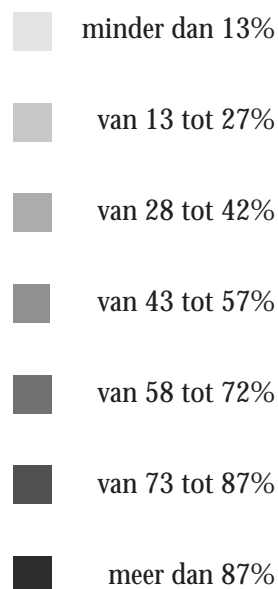
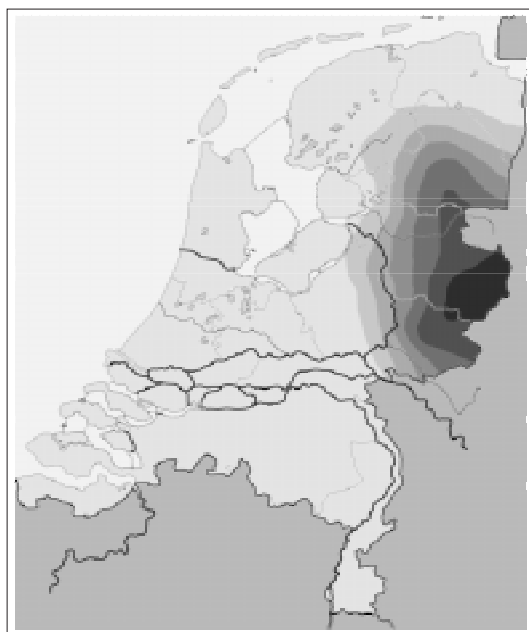

Kaart 13: Werkwoord 3e persoon enkelvoud - geen uitgang

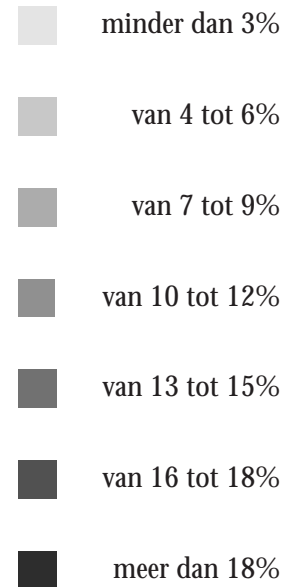
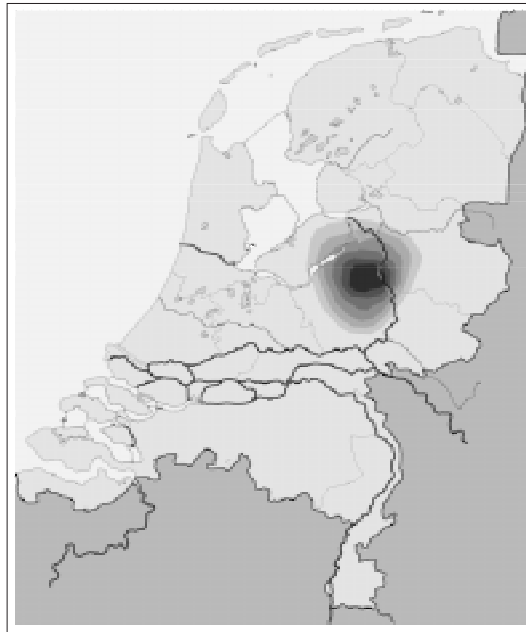

Kaart 14: Werkwoord 1e persoon meervoud uitgang -e

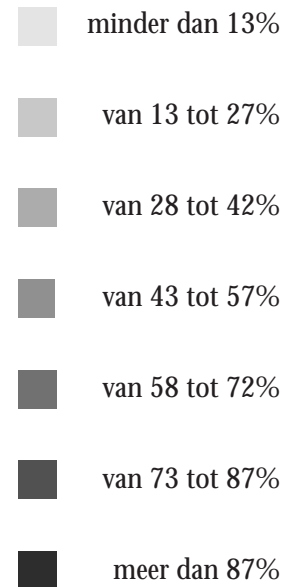
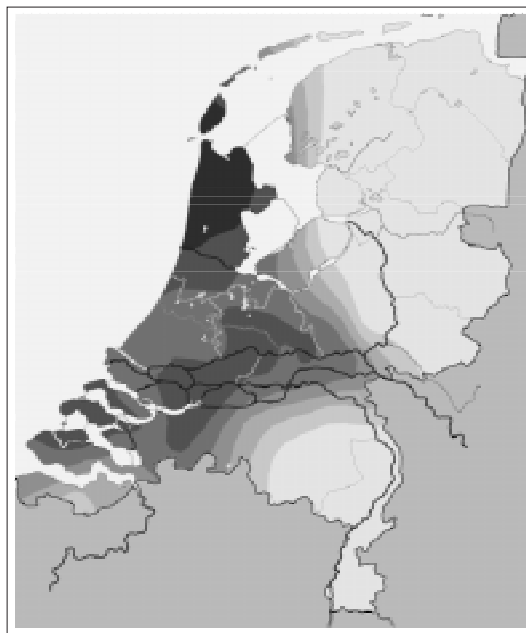

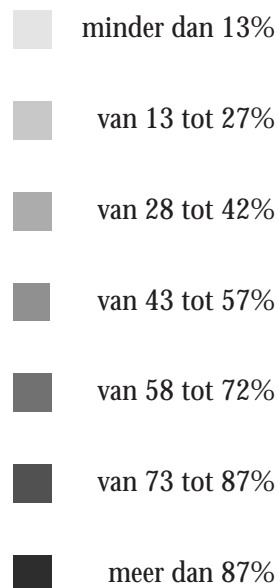
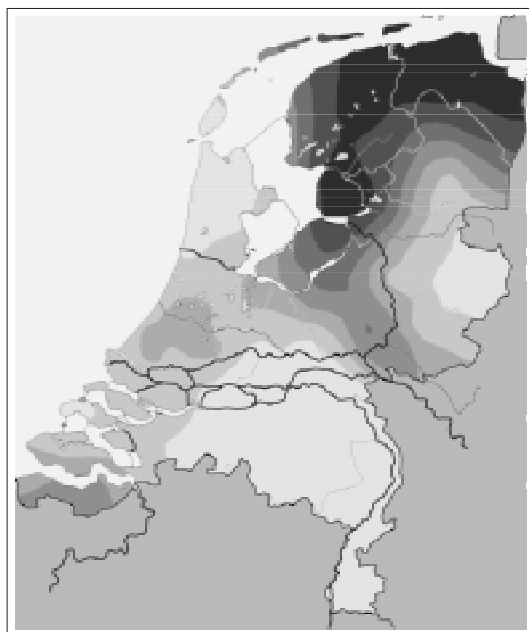
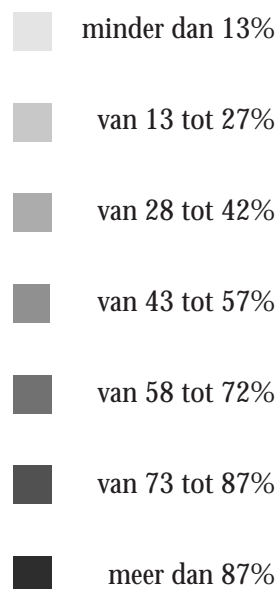
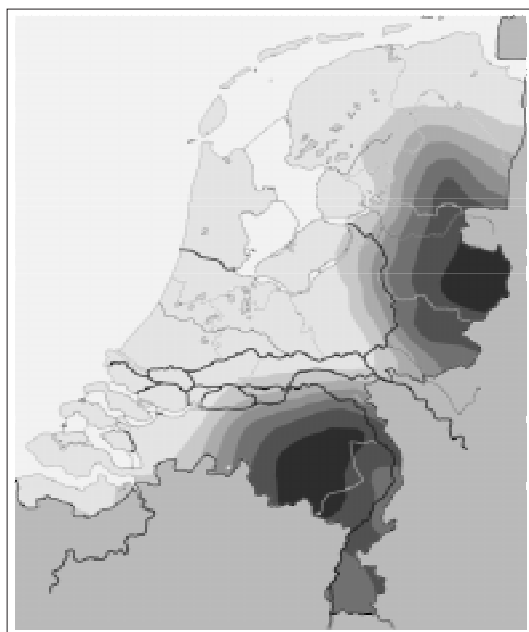
Kaart 15: Werkwoord 1e persoon meervoud uitgang $[-e]n$ Kaart 16: Werkwoord 1e persoon meervoud uitgang $[-e]t$

Kaart 17: Werkwoord 1e persoon meervoud - geen uitgang

Kaart 18: Werkwoord 2e persoon meervoud uitgang -e

Kaart 19: Werkwoord 2e persoon meervoud uitgang $[-e]n$ Kaart 20: Werkwoord 2e persoon meervoud uitgang $[-e]t$

Kaart 21: Werkwoord 2e persoon meervoud - geen uitgang

